Abdülhak Şinasi Hisar

Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği

BÜTÜN YAPITLARI

ROMAN



YKY'de 2. baskı

YKY
Yapı Kredi Yayınları

ALİ NİZAMÎ BEYİN ALAFRANGALIĞI VE ŞEYHLİĞİ

Abdülhak Şinasi Hisar (İstanbul, 14 Mart 1887 - 3 Mayıs 1963) Çocukluğu Rumelihisarı, Büyükada ve Çamlıca'da geçti. 1898'de Galatasaray Lisesi'ne girdi; 1905'te Fransa'ya kaçtı. Paris'te École Libre des Sciences Politiques'e devam etti. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra Türkiye'ye döndü. Fransız ve Alman şirketlerinde, Osmanlı Bankası'nda, Reji İdaresi'nde, 1931'den sonra ise Ankara'ya yerleşerek Dışişleri Bakanlığı'nda çalıştı. 1948'de İstanbul'a gelerek Ayaspaşa'da Boğaz'ı gören bir apartmana yerleşti. Bir süre *Türk Yurdu* dergisinin genel yayın müdürlüğünü üstlendi (1954-57). Cihangir'deki evinde, beyin kanamasından hayatını kaybetti.
1921'de *İleri* gazetesinde yazmaya başladı. *Dergâh* ve *Yarın* dergilerindeki eleştiri, deneme ve şiirleriyle kendini kabul ettirdi. Cumhuriyet döneminde *Varlık, Ülkü, Muhit, Ağaç, Türk Yurdu* dergileri ile *Milliyet, Hâkimiyet-i Milliye* (*Ulus*) ve *Yeni İstanbul* gazetelerinde yazdı. Eleştiri dışındaki asıl hatıra metinlerine 1930'larda yöneldi. Maurice Barrès, Anatole France ve Marcel Proust'tan yola çıkmakla birlikte, bütünüyle kendine özgü üslupla yazdı ve öylece tanındı.
1942 CHP Hikâye ve Roman Mükâfatı'nda üçüncülük alan *Fahim Bey ve Biz* Almancaya çevrildi (*Unser guter Fahim Bey,* Çev.: Friedrich von Rummel, 1956). Sermet Sami Uysal (1961) ve Necmettin Turinay'ın (1988) *Abdülhak Şinasi Hisar* adlı birer çalışması bulunmaktadır.

Eserleri:
Roman: *Fahim Bey ve Biz,* 1941; *Çamlıca'daki Eniştemiz,* 1942; *Ali Nizamî Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği,* 1952.
Anı/Deneme: *Boğaziçi Mehtapları,* 1942; *Boğaziçi Yalıları,* 1954; *Geçmiş Zaman Köşkleri,* 1956; *Geçmiş Zaman Fıkraları,* 1958.
Anı/Biyografi: *İstanbul ve Pierre Loti,* 1958; *Yahya Kemal'e Vedâ,* 1959; *Ahmet Haşim: Şiiri ve Hayatı,* 1963.
Antoloji: *Aşk imiş her ne vâr âlemde,* 1955.
Yazılar: *Kitaplar ve Muharrirler - I, II, III* (Hz. N. Turinay) 2008-2009; *Türk Müzeciliği,* 2010.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın
YKY'deki kitapları:

Çamlıca'daki Eniştemiz *(2005)*
Fahim Bey ve Biz *(2005)*
Ali Nizamî Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği *(2005)*
İstanbul ve Pierre Loti *(2005)*
Yahya Kemal'e Vedâ *(2006)*
Ahmet Haşim: Şiiri ve Hayatı *(2006)*
Aşk imiş her ne vâr âlemde *(2006)*
Boğaziçi Yalıları *(2006)*
Boğaziçi Mehtapları *(2006)*
Geçmiş Zaman Köşkleri *(2006)*
Geçmiş Zaman Fıkraları *(2006)*
Kitaplar ve Muharrirler - I *(2008)*
Kitaplar ve Muharrirler - II *(2009)*
Kitaplar ve Muharrirler - III *(2009)*
Türk Müzeciliği *(2010)*

ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR

Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği

Roman



Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 2260
Edebiyat - 686

Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği / Abdülhak Şinasi Hisar

Kitap editörü: Murat Yalçın

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Mas Matbaacılık A.Ş.
Hamidiye Mah. Soğuksu Cad. No: 3 Kağıthane-İstanbul
Telefon: (0 212) 294 10 00 e-posta: info@masmat.com.tr
Sertifika No: 12055

1. baskı: Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1952
2. ve 3. baskılar: Varlık Yayınları (?)
4. baskı: Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1979
5. baskı: Can Yayınları, İstanbul, 1994
YKY'de 1. baskı: İstanbul, Kasım 2005
2. baskı: İstanbul, Şubat 2011
ISBN 978-975-08-1014-7

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

I

Benim çocukluğumda İstanbul'un zaten nisbeten serbest yerlerinden biri olan Büyükada'nın Nizam caddesi de en şık ve en alafranga semti sayılırdı. Bu yol üstünde, sahiplerinin isimleri o devirde ağızlardan düşmeyen ve gazetelerden eksik olmayan yerli ve yabancı birçok zenginlerin küçük, büyük bahçeler içinde ve birbirinden daha süslü, daha gösterişli köşkleri sıralanırdı. Öyle ki, bunların önünden geçerken cadde sanki gittikçe hem daha nazlı, hem daha rahat bir kıvama erişirdi.

Günlerimizin keyfine göre, bu köşkler ya kuyumcu dükkânlarında yan yana sıralanmış mücevherat mahfazalarına benzer, ya mükâfat günlerinde dağıtılan ciltleri ve kâğıtları yaldızlı kitaplara benzer, yahut da kazandıkları bu mükâfatların şaşaası içinde memnunlukla tebessüm eden ve âtilerine emniyetle bakan çocukların bizzat kendilerine benzerdi. Öyle ki, biz şehrimizin bu meşhurlarının evleri önünden geçerken –Hollywood'daki sinema yıdızlarına ait villaların önünden geçen sinema sevdalılarının belki şimdi duyacakları bir hisle– gönlümüz tâ o zaman dolmuş olurdu.

Caddenin sağında ve solunda sıralanmış hepsi canlı ve hepsi birer şahsiyet sahibi gözüken bu köşklerden çoğunun kimlere ait olduğunu bilirdik. İşte, Naki Paşa biraderi Âdem Beyin –sonra bir otel olan– köşkü. Elhamra sarayını taklit eden ve kışın soğuğunda üşümesin diye üstüne muşambadan bir kılıf geçirilen köşk, Mösyö Rallys'ninki. Bir ucunda gûya gazeteci gözüyle âfakı seyredebilmesi için yapılmış bir kulesi bulunan, yarısı Fransızca, yarısı İngilizce olarak çıkan gündelik *Levant Herald* gazetesi sahibi Doktor Mizzi'ninki. Önünde bir peri masalından çıkıp gelecek sevdalıyı bekler gibi duran bitmez tükenmez bir merdiven bulunan, Altıncı Daire-i Belediye Müdürü Blacque Beyinki. Bahçe içinde, sahile yakın bir noktada saklanarak bu yola

küskünmüş gibi, ancak denize bakan ve yoldan ancak kulelerinin kırmızı damları görünen, Tophane-i Âmire Müşiri Zeki Paşanınki. Dörtbir yanından havaya yükselen dört kulesiyle gûya üstüne takılacak cibinliği bekler bir karyolayı andıran, İdare-i Mahsusa Müdürü John Paşanınki. Ardında çam ormanının başladığı bir set üstüne kurulmuş fıstıkî renklisi, Paris Sefir-i Kebîri Ziya Paşanınki. Nihayet, yüksek ağaçlı bahçesinin ortasında, arkasındaki, yavrusu gibi kalan alçarak binayı gizleyen ve her nedense insanda ayakta durduğu hissini veren de, kendisinden bahsedilirken herkesle beraber bizim de, gûya bir cinas yapar gibi, şu cümle ile yâdettiğimiz: "Ali Nizamî Beyin Nizam caddesindeki köşkü!"

Adanın eşeklerle yapılan meşhur turları hep bu yoldan geçerdi. Birbirlerinin gülünç taraflarını gören çocuk tabiatlı insanlar, bindikleri eşekler, filozof ve vurdumduymaz eşekçilerin yanında koşmaya başlayınca, yol arkadaşlarının garabetlerini görerek gıcıklanıyor gibi gülerler ve cadde, çok kere, kahkahalarının ahengiyle dolardı.

Nizam caddesi böyle bir nizam ve intizam hissi vererek başladığı gibi devam ederdi.

Bütün bu alafranga muhit içinde yaşayanların en alafranga olanlarından biri sayılan Ali Nizamî Beyle annem ancak uzaktan akraba oldukları halde bu uzak münasebet o zaman için tam bir akrabalık sayılır ve kısmen de bu yüzdendir ki, çocukken, ben de, hemen her gün, büyükbabamınkine yakın olan bu köşkte ve etrafındaki bahçede Ali Nizamî Beyin hemen yaşıtlarım olan çocuklarıyla buluşarak koşar, oynardım.

Daha başkaları bu köşkten bahsederken bazan da "Ali Nizamî Beyin oturduğu köşk" derlerdi. Fakat biraz dikkat edersek, ekseriyetle kullandığımız kelimelerin ne kadar yerinde olmadığını görürüz. Onlar "oturduğu" derlerdi. Biz de onlara uyarak bu tâbiri kullandığımız zaman, duyduğumuza uymuş olurduk. Yoksa, hikâyelerini dinlediğimiz ve günlerimizin hemen yarı vaktini köşkünde geçirdiğimiz Ali Nizamî Beyi biz hemen hiç görmez, görsek görsek, ya kapıdan çıkar, ya kapıdan girerken, yani daima kapı aralıklarında, hep ayakta görürdük. Hanımların sözlerinden de hep uzaklarda gezindiğini anlardık.

Oturduğunu ise hemen hiç görmemiştik. O, her zaman çocukların üstünde kalan bir muhitte dolaşırdı. Ve biz ancak onun başka yerlerde geçen hikâyelerini duyardık.

Kâh, gecenin birinde, Beyoğlu'nda, "Cercle d'Orient"da büyük bir poker partisinde yaman bir ziyana girdiğini işitirdik. Kâh, günün birinde, Büyükçamlıca tepesinde, ismi gizli tutulan ve rivayete göre, kendisiyle sıhriyeti bulunan bir hanıma randevu vermiş olduğunu birdenbire hatırlayınca, Ada'dan vapuru kaçırmış olduğundan, sözünde durmak için, tesadüf ettiği kocaman bir yelkenliyi kiralayarak karşı sahile, Kartal'a veya Maltepe'ye geçtiğini, orada da vapur vaktini geçirmiş olduğundan şimendiferle Haydarpaşa'ya ve oradan da, kiraladığı bir atla, dörtnala, meğer hiç sevmediği Karacaahmet mezarlığından bir şimşek gibi geçerek, randevusuna tam dakikasında kan ter içinde, soluk soluğa yetiştiğini, fakat orada kimseyi bulamayınca, tereddütten kurtularak, bu randevunun ancak ertesi günü için olduğunu hatırladığını ve geç saatlerde, Ada'ya yorgun argın, kendisine mi, başkasına mı öfkeli bir halde, yüzü gözü kıpkırmızı bir karanfil gibi kızarmış, kan ter içinde dönmüş olduğunu öğrenirdik.

Ali Nizamî Bey hakkında bildiklerimi hep böyle, evdeki hanımlardan duyardım. Kendisinden sık sık bahseden hanımlar, şüphesiz ki yaptıklarını tenkid ederler yahut alaya alırlarken bile onun cesaretinden, atılganlığından, civanmertliğinden gizli bir takdir hissiyle bahsederlerdi. Onu çekiştirirlerken bile sözleri perde arkasında duyulan hafif bir alkış makamı tutturmuş olurdu.

Evine gelen birisi, gördüğü bir şeyi pek beğendi mi, onu kendisine âdeta zorla veren, etrafındakilere muttasıl hediyeler ikram etmeyi seven ve meselâ bize her gelişinde Tokatlıyan'dan süslü kutular içinde şekerlemeler getiren Ali Nizamî Bey, hanımların rivayetince, paraya karşı öyle kayıtsızmış ki bir gün kendisine "Crédit foncier Egyptien" tahvilâtı piyangosunun yüz bin franklık büyük ikramiyesi isabet etmiş de bu haber geldiği vakit, o gûya bir kitap okuduğu için, kendisine bu havadiyi müjdeleyene, "mütalâa"sından ayrılmaya kıyamıyormuş gibi sadece başını çevirerek "Bu paranın dörtte üçüyle Şirketi Hayriye his-

seleri satın alsınlar, dörtte birini de zekât olarak fıkaraya dağıtsınlar!" emrini vermekle iktifa etmişmiş!

Hanımlar, "Bu sıcağa kar mı dayanır?" diye servetini israf ettiğinden şikâyet ederlerken bile ağızlarında onun "Cercle d'Orient"da oynadığı poker partileri birer kahramanlık macerasına benzer ve senelerle her gece ceplerindeki paraların bir kısmını çalmış olduğu sonradan anlaşılan hizmetçisi Mari "kaltığını" yalnız kovmakla iktifa etmesi de yüksek bir âlicenaplık nümunesine dönerdi.

Düşünün! Meğer Ali Nizamî Bey hiçbir gece arkasındaki esvabın muhtelif ceplerinde kaç parası bulunduğunu bilmezmiş. Yatmak zamanı gelince Mari onu maddeten soyar, yani esvaplarını çıkarır, sonra alır, gûya süpürmek, temizlemek, en hafif bir lekesi olursa çıkarmak, ütülemek, katlamak için dışarı çıkarır, belki filhakika süpürür, temizler, ütüler, katlar fakat, aynı zamanda, bu defa da mânen soyar, yani tekmil ceplerinde bulduğu altın, kâğıt, gümüş ve bakır bütün paralardan kendince münasip bulduğu bir hisse alır, bundan sonra da, mâsumane bir edâ ile, Ali Nizamî Beyi uyandırmamak için ayaklarının uçlarına basarak, tekrar odaya girer, bunları yine dolaba yerleştirir, asarmış.

Ali Nizamî Bey böyle, her cebinden hesabını bilmediği paraların her gece ne kadar eksilebileceğini, senelerce, hatırına bile getirmemiş. Ve bu muhtelif ceplerden bütün geçmiş geceler zarfında kaç para çalınmış olduğunun hesabını yapmaya artık imkân yokmuş, bunu bir Allah bilirmiş!

Ali Nizamî Bey bir gece titiz uykusu esnasında bir çıtırtı duyup uyanarak hırsız zannıyla ve korku değil fakat öfkeyle, "Kim var orada?" diye bağırmış. Gerçi, dolabın önünde, Mari, onun esvaplarını süpürdüğünü iddia etmişse de, bu geç saatte, bu karanlıkta, esvap süpürülmesi o kadar gayritabiî gözüküvermiş ki bu itimadın tılsımı bozulmuş, o andan itibaren mesele meydana çıkmış ve Mari de sadece kovulmuş!

Ali Nizamî Bey hep genç, güzel ve sıhhatli şeyleri severmiş. O kadar ki güneşin ve suların İstanbul'a lâyık bir ihtişam ile âdeta bir güzellik müsabakasına tutuşmuş gibi kaynaştıkları akşamlar, Ada'ya dönmek için İdare-i Mahsusanın Aydın ve-

ya Şahin vapurlarından birinin güvertesinde oturduğu vakit, o halsiz ve mecalsiz vapur Karacaahmet hizasından geçmeyi dakikalarca bitiremezken ve Ali Nizamî Beyin solunda kocaman mezarlık siyah minarelerini havaya sabit fıskiyeler gibi yükseltmiş durur, yahut, daha tesirlisi, ağır bir akşam rüzgârı bunların başlarının ucunu, eliyle okşar gibi, hafif ve elemli bir edâ ile, yavaşça bir yana eğerken o, ölümü bir an için olsun düşünmemek azmiyle, başını hep sağa çevirir de, gözlerini mezarlığın bulunduğu bu sol tarafa aslâ kaydırmazmış.

Ali Nizamî Bey, hep ufkun hayat gibi geniş göründüğü sağ tarafa bakar, gittikçe koyulaşan suların kenarında gittikçe solan bir menekşe yığınına dönen eflâtun ve mor sahilde yan yana minareler tarih boyunca devam edecek bir hareket halinde duran mızraklar gibi artık birbirine karışır; güneş, nice gösterişlerden sonra, yavaş bir ihtişamla, suların kenarındaki menekşe sahilin ardına çekilmeye başlar, renk ve mesafeler sularla birleşerek, Ada'ya dönenlerin ruhlarını büyük bir güzellik manzarasıyla çalkandırmış ve İstanbul güzelliklerine bürünmüş bir akşam daha, Marmara'nın gurub operasıyla birlikte, sona ermiş olurmuş!

İstanbul'un mahalleleri bile hatır ve gönül sayar gibidir. Şehrin sayılı dört adası vardır. Dördü de teşrifat sırasıyla dizilmişlerdir. En ufağı baştadır, en büyüğü sonda gelir. Ruhlarını derinliklerine kadar sarsan bir güzellik faslıyla biraz yorulmuş Adalılar, gecenin ilk karanlık dakikalarında vapur, sevgili adalarına yanaştı mı, iskelede bekleşenlerle ayakta ve neşeler içinde buluşmanın sevinciyle, birbirleriyle gözleri ve tebessümleriyle kucaklaşırlar. O zaman Ali Nizamî Bey de ruhunu biraz fazla sarmış bu şiirden ayrılarak köşkünün daha canlı eğlencelerine geçermiş.

Bütün bunları, ondan az çok bahsetmeyi seven hanımlardan duyardım. Haremdeki hanımlar, haricin kendilerine biraz yabancı ve aynı zamanda cazibeli gelen vakalarını hep mübalâğalarla süsleyerek anlattıkları gibi, Ali Nizamî Beyden bahsederken de, onu hoş, sevimli, kibar ve demek ki güzel buldukları, ona için için bir alâkaları ve şimdiki yeni tâbirimizde, bir "sempati"leri bulunduğu belli olurdu. Tenkid veya takdir, bütün bu

sözleriyle, onun başı üstüne, Hıristiyan azizlerinin resimlerinde başlarını halkalandırdığını gördüğümüz, bir ışık hâlesi örmüş olurlardı.

Lâkin, Ali Nizamî Beyi beğenmek yarışında hanımların hepsini geçen ve hattâ uzakta yaşayan bir başka oğluna tercih ettiğini de meydana koymakta bir an bile tereddüt etmeyen, bizzat yaşlı annesi, Hatçanımefendi'ydi.

Yine hanımlara göre, Ali Nizamî Beyin de annesine öyle büyük bir saygısı ve sevgisi varmış ki onun bütün nasihatlarını dinler ve "bir dediğini iki etmez"miş. Fakat bu emre itaat rivayetine inanmak mümkün değildi. Zira görmüyor muyduk ki böyle olsa annesinin sözlerini tutmak için Ali Nizamî Beyin tabiatından büsbütün ayrılması ve olduğundan büsbütün başka olması lâzım gelecekti!

Annemin uzaktan bir büyük halası olan, fakat ailemizde kendisine hepimizin sadece hala dediğimiz bu kadının ismi gerçi "Hatice"ydi, fakat kendisini hiç kimse "Hatçanımefendi" demekten başka türlü anmazdı. Bir de, arada bir, hanımların ona, muziplik için, "Penbanımefendi" dediklerini duyardık. Ondan bende büyük bir ressamın çizdiği canlı bir minyatür gibi renkli ve cerbezeli bir hâtıra kalmış.

Hatçanımefendi'nin yüzü –kendisi gûya bildiğimiz beyaz, sarı ve siyah ve bir de bilmediğimiz kırmızı insan ırklarının hiçbirine girmeyen ve bütün insan tenlerinden başka bir renkte, âdeta bir "pembe tenli" ırka mensupmuş gibi– garip ve daimi bir toz pembesi rengindeydi. Ona bakılır bakılmaz en evvel bu rengin hususiyeti göze çarpar ve bu yüz, için için görünen hafif sivilcilerin yardımıyla, âdeta üstüne şeker tozu ekilmiş bir çilek tabağı gibi pembe ve biraz da gülünç gözükürdü. İşte bu yüzdendir ki hanımlara lâtife için ona "Penbanımefendi" demeleri hakikaten yerindeydi. Kendisinin daimî bir gülümseme halinde oluşu da sanki bunu bilmesindendi.

Bu pembe tenli yüzü içinde böyle daimî bir tebessümle açılan ağzı hep iyilik ve muhabbet sözleri söyler, için için gülen gözleri, yıldız taşları gibi, hâreli, ferli, kuvvetli bir cevherle parıldar, böylece, teni pembe, galiba boyalı saçları sarı ve genç kızlarınkiler gibi, omuzlarından aşağı serbestçe lüle lüle sarkık,

bütün hamarat vücudunda ve canlı hüviyetinde yaşına rağmen hâlâ tekemmül etmemiş çocukça bir hal bulunan Penbanımefendi yaşlanmış bir genç kızı andırır ve insanda ondan, ihtiyar bir kadınınkiyle karışık bir genç kız hâtırası kalırdı.

Yazın, o zamanki beyaz gecelik entarilerine benzeyen, beyaz keten, muslin veya bürümcükten, kolları ve boynu açık, beyaz dantelli blûzlar giyer, entarisinin belinde fular, canfes ve janjan kumaşlardan en genç, en şakrak, en gösterişli renklerde, tirşe, fıstıkî, hercaî, mor veya güvez bir kuşak bulunurdu.

Penbanımefendi'nin yaz günlerine ait bir âdeti de bağrı sıcaktan yandığı ve pembe yüzü ter içinde kalarak, sık sık kan başına sıçradığı için, yanında duran bir büyük kâse içindeki parça parça buzları –doktorun menetmesine ve Ali Nizamî Beyin ricalarına, ısrarlarına, tehditlerine rağmen– kaşık kaşık ağzına alması ve bunları ağzında akide şekerleri gibi kırarak ve kıtır kıtır çiğneyerek eritmesi, hattâ, bazen bunu da beklemeden lop lop yutmasıydı.

Diğer hanımlar onu İstanbul inceliğini iyice benimsemeyerek hâlis İstanbul hanımefendisi olamamış, biraz taşralı kalmış bir hanımcağız telâkki ediyorlar, sarı saçlarını boyalı, pembe teni üstüne dekoltesini pek yersiz; kendisini ise altın gibi sâf ama biraz gülünç buluyorlardı.

Fakat biz çocuklarsa ona sarahatle bağlıydık. Zira o da daima bizim tarafımızda kalırdı. O kadar hoşumuza giden huyları ve âdetleri vardı ki bunlara uzun uzun gülmekten katılırdık. Biz ne zaman istesek ve rica etsek o, kurulmuş bir bebek tarzında, bu hallerini beklediğimiz gibi yine, aynen tekrar ederdi.

O zamanlarda kullanılan kibrit kutuları gerek biçimleri, gerek üstlerindeki renkler ve nakışlarla küçücük bir eski zaman sandığı şeklindeydi. Tıpkı sandıklarınki gibi tümsek kapakları açılınca bir taraflarında yeşil, bir taraflarında kırmızı, uzun saplı, büyük başlı halis kibritlerin yarı yarıya sımsıkı sıralandığı görülürdü. Bunların tek bir tanesi parlamamak, yanmamak, fena yanarak çabuk sönmek şöyle dursun, her biri ayrı ayrı birer maytap, birer fişek gibi parlar, uzun uzun yanar, yanar da öyle sönerdi. Fakat Hatçanımefendi yeşil renk mübarektir, demek ki

yeşil kibrit yakmak günah olur diye kibritlerin yeşil uçlularına hiçbir zaman elini sürmez ve onları aslâ kullanmazdı.

Dahası, aynı sebepten, yeşil renkli şeylere de basmaz yani bahçede herkesin üstünde yürüdüğü yeşil çimenler ve salondaki büyük halının yeşil kısımları üzerinde yürümez, oralara geldi mi, üstlerine sürünmesin diye eteklerini bir eliyle toplayarak, çocukları kıskandıracak bir maharetle bunların üstünden, –biz çocuklar için ne eğelenceli manzara– bütün vücuduyla sıçrayarak, atlayarak, hoplayarak seke seke geçerdi.

İşte biz, halamızın katıla katıla güldüğümüz bu halleri için gönlümüzde ona büyük bir yer ayırmıştık.

Zaten çocukların kalplerinde bitmez tükenmez bir hürmet hazinesi vardır. Yumuşak kalpli çocuklar etraflarında birbirleriyle bağlaşan büyüklerin aralarında daima daha fazla muhabbet bulunduğunu görmek isterler.

Babamın ise bu ana-oğul için hiçbir teveccühü yoktu. Hatçanımefendi'yi bîçare bir cahil kadın, oğlunu da şimdilik şansı pek yerinde olan şımarık bir mirasyedi addediyor ve ona "Insolent bir züppe!" diyordu.

Ali Nizamî Beyle bazen kâğıt oynayan babamın onun nice hallerine bıyık altından gülerek kendisini adam yerine koymadığını görmekle üzülürdüm. Babam, Ali Nizamî Beyin meşhur birtakım meraklarıyla uzun uzun eğlenirdi.

Şüphe yok ki, aslında gösteriş meraklısı olan Ali Nizamî Beyin, belki bu yüzden tutulmuş olduğu, birçok merakları vardı. O acaba neyin meraklısı değildi?

Ali Nizamî Bey kumar meraklısıydı.

O zamanlarda kumar iptilâsıyla tanınmış nice insanlar bulunurdu. Hanımların söylediklerine göre, birçok meşhur kumarhaneler ve meşhur kumarbazlar vardı. Zaten yasakla alâkası olmayan kumar yüzünden nice zengin evleri, Allah göstermesin, birer kumarhaneye dönmüştü. Bilhassa Büyükada büyük bir kumarhaneye çevrilmişti! Hanımlar, daha, "Kumarbazların iki yakası bir araya gelmez!" derlerdi. Filhakika bazıları varlıklarını yemekte devam ederler, bazıları da bu belâlı iptilâları yüzünden öyle sefil olurlarmış ki bunlar "filûs-ı ahmer"e muhtaç

olurlar da yiyecek bulamazlarsa aç kalırlar, fakat kumarsızlığa asla tahammül edemezlermiş! Bu, birbirlerine rakip olan oyuncular arasındaki nice geçimsizlikler ve kıskançlıklar yüzünden ömürleri artık birer cehennem azabına dönermiş!

Fakat, akşamları, Ali Nizamî Beyin köşküne gelen birçok kerliferli misafirlerin onun kumar arkadaşları olduklarını bilirdik ama yüzlerinde bir cehennem azabı hâtırası göremezdik. Bunlar bilhakis bir kumar partisi yapacaklarından memnun görünürlerdi. Bazen de Ali Nizamî Beyin, bu köşkünde veyahut "Cercle d'Orient"da bir gecede iki yüz, üç yüz altın kaybetmiş olduğunu işitirdik.

Ali Nizamî Bey resim meraklısıydı.

Köşkün üst katında selamlık dairesi sayılan büyük misafir salonunda kenti intihabıyla satın alınmış kalın ve yaldızlı çerçeveli, büyük ve kıymetli tablolar asılıydı. Sonraları, çoğunun Dupré, Decamps, Preziosi, Ayvazovsky, Ziem ve Zonaro gibi ressamlara ait olacağını tahmin etmeye koyulduğum bu tabloları ne kadar beğenirdim! Çocuk gözlerinin kondukları yerde keşfettikleri güzellik ve sanat hazineleri hudutsuzdur. Çocukken seyrettiğim bu resimleri gözlerime çarpan sanat nükteleriyle, o kadar kıymetli ve ehemmiyetli bulurdum ki sonraları dünyanın en meşhur müzelerinde Louvre'da ve British Museum'da hayretle temaşa ettiklerimi ancak bunlara kıyas edebildim.

O zamanlar biz bu resimleri ikide bir halamızla ziyarete giderdik. Zira onların bulunduğu ikinci kattaki büyük misafir salonunun kapısı kilitli ve anahtarı ise onun bildiği bir yerde gizli dururdu. Odayı kaplayan halı da allı yeşilliydi. Bunun için biz çocuklar arada sırada:

— Kuzum hala! Büyük salondaki resimleri bize göstersenize! derdik.

Zavallı kadın, her defasında, ilk önce, kalbinin iyiliğini yüzüne aksettiren bir tebessümle güler ve şaşalar:

— A? Resimleri görüp de ne yapacaksınız? Hem ben onları size kaç defa gösterdim!.. Daha geçen gün gösterdim! gibi sözler söylerdi. Fakat, sağ olsunlar, işlerine hiçbir zaman ve hiçbir türlü akıl erdiremediği kocasıyla sevgili oğlunun bunca paralar

verip satın aldıkları ve ne uzaklardan nice zahmetlerle getirtip binbir dikkatle astırdıkları bu yağlı boya resimlerin, kendisinin, cahilliğinden anlayamadğı bir marifet, hikmet ve kerametleri olacağına hükmederek ve okumuşların bunları ikide bir tekrar tekrar görmek istediklerini bildiğinden bu kadar para eden ve alâka uyandıran bu tabloların kendince malûm olmayan meziyetlerini çocukların da anlayabileceğini zannederek, üstelik de pek iyi kalpli olduğu için, nihayet ricalarımıza dayanamayıp, yine anahtarı alır ve kimbilir kaçıncı defa olarak, bizimle beraber yine yukarı çıkardı. Ve, her defasında, perdeleri inik duran ve içi Hereke kumaşıyla ipek kokan loş odada, bizim gûya tekrar görmek istediğimiz büyük tabloların önüne gelmeden evvel, asıl dilediğimiz olan ve bekleyen kahkahalarımızı çözen hâdise tekerrür ederdi. Hatçanımefendi, tam bu halının yeşil kısmına geldi mi, kalbinin iyiliği yüzüne vuran bir tebessümle gülümseyerek, yerlere sürünmesin diye bir eliyle eteğini toplar ve gûya gizli bir ahenge uyuyormuş gibi, kendine mahsus bir zıplayışla keçenin yeşillerine basmayarak, bunların üstünden atlar ve onun bu çocukça sıçrayışlarını görmek o kadar hoşumuza giderdi ki içimiz hazla dolarak katıla katıla gülerdik. O ise bizim asıl maksadımızın kendisine bu gülüşlerimiz olduğunu bile, belki düşünmezdi. Yarabbi! O zamanlar bu ihtiyar kadınla biz, üç dört çocuk, ne iyi anlaşan bir cemiyet kuruyorduk!

Bu tablolar arasında, geniş çerçevesi içinde seyrettiğim kocaman bir tanesi vardı ki onu görünce, bir uğultu halinde, iyice seçemediğim ve tefsirini ancak sonraları yapabileceğimi tahmin ettiğim birtakım sözler veya rüzgârlar duyar gibi olurdum. Şüphe yok ki onu yapan ressam, enstantane bir fotoğrafta olabileceği gibi, Boğaziçi'nin mâmur ve müreffeh bir zamanını, işlek ve canlı bir ânını, süratli ve rüzgârlı bir manzarasını tespit etmişti. Bu, bir uzun eski zaman yalısını, önündeki kalabalık rıhtımı ve mavi deniz parçasını gösteriyordu.

Resmin boydan boya hemen bütün yüksek plânına, yanında bir yavrusu gibi duran, bir kattan ibaret, bir kameriyeye benzeyen küçücük köşküyle, Binbir Gece Masallarının sarayları gibi bitmez tükenmez görünen ahşap bir yalı kaplıyordu. Bu yalının yüksekçe fakat penceresiz kârgir bir zemin katı üstünde, denize

doğru ilerleyen beş büyük kısmı vardı ki bunlar altlardaki katlara istinat eden, ikinci katta dörder ve üçüncüde üçer değirmi konsollarla tutturulmuştu. Bütün yalının cephesi yan yana dizilmiş ve sımsıkı kafesli pencerelerle kaplıydı.

Bu yalının önündeki dar ve yüksek rıhtım, resmin orta plânını teşkil ediyordu. Bu rıhtımda dört beş kişi yerde oturuyor, önde at üstünde bir adam ve arkada iki kişi daha bize doğru geliyor, çıplak baldırlı, şalvarlı, sarıklı, hamarat tavırlı, kahraman edâlı birçok yedekçiler kayıklara doğru ipler, halatlar atıyor ve kayıkları çekiyorlardı.

Tablonun üçüncü ve ön plânını teşkil eden, akıntının bulunduğu bir deniz parçası üstünde de dört beş kayık, ya kayıkçıların çektikleri kürekler, ya yedekçilerin çektikleri iplerle yukarı doğru süzülüp gidiyor ve bu yedekte giden kayıkların birinde, bir kayıkça, arkası dönük olarak tersine çömelmiş, küreklerle denk tutuyordu. Resmin sonlarına doğru, büyük yalının nihayete erip daha ufarak bir yalının göründüğü noktada, direkli ve yelkenleri toplanmış bir geminin direğine bir gemici tırmanıyordu.

İşte bütün bunlarla tekmil resimde bir canlılık, bir hareket göze çarpıyor ve vaktiyle, bizim yetişemediğimiz zamanlarda hep beraber yaşamış olan bu insanlar, bu şeyler, sanatın tılsımıyla daha bitmemiş bir zaman içinde büyülenmiş gibi, asılı bulundukları çerçevede, âni hareketlerini yapmakta devam ederek gûya ömürlerini sürmekte devam ediyorlardı.

Bir geçmiş zamanı böyle bütün hususiyetleri, renkleri, şekilleri ve insanlarıyla göstermek bütün bir felsefe ayarında tutulacak bir muvaffakıyet değil midir? Zira bütün iddialarına rağmen felsefe sistemleri bile, olsa olsa filozofların zamanlarını ve ruhî hâletlerini göstermek ve söylemek değil midir? Siz bütün kâinatın esaslı sırrını bulup asıl hikmetini söylediğinizi umarsınız. Halbuki ifade ettiğiniz ancak kâinatın bir tek köşesinde, bir an için açmış bir tek ve muvakkat hakikatten ibarettir. İşte, muvaffak olunca, sanat da, en yüksek felsefe gibi, bunu mükemmel olarak gösterir!

Çocukluğumun bildiği bu resmi, nice sonraları, İstanbul gravürleriyle meşhur olan ressam Allom'un kitabında görün-

ce eski bir âşina ile karşılaşmış gibi sevinmiştim. Allom bunu Arnavutköy akıntısı önündeki Said Paşa sarayı diye kaydediyor. Bu, daha doğrusu, İkinci Mahmud'un kızı ve Said Paşa'nın haremi Mihrimah Sultan'ın yalısı olacaktır. Anlaşılıyor ki, gördüğümüz eski, büyük yağlı boya tabloyu ya kendisi bu gravürden ayrıca tersim etmiş, yahut, belki de bu, başka bir ressam tarafından büyültülerek yapılmış bir kopyası olacaktı.

Ali Nizamî Bey çiçek meraklısıydı.

Köşkünün arka tarafındaki her zaman güneşten ıstırap çeker gibi görünen ağaçsız ve kuru sahada, dillere destan olmuş büyük çiçek serleri vardı. Onun Ada'daki bu serlerine ancak Suphi Paşazâde Sami Beyin Boğaziçi'ndeki serleri rekabet edebilirmiş. Burada yüksek maaşlı bir frenk bahçıvanını nezareti altında, her mevsim en nadide çiçekler yetiştirilirmiş. Ali Nizamî Beyin yakasının iliğinde her gün muhtelif renkli ve acayip şekilli ve hattâ, bazen hakiki değil de kâğıttan veya ipekten yapılmış hissini veren bir çiçek bulunurmuş. Hanımlar bunun orkide denilen nadir ve güç yetiştiği için pahalı bir çiçek olduğunu söylerlerdi. Ali Nizamî Bey Ada meraklılarınca meşhur olan bu kıymetli çiçeklerden her gün eşine dostuna ve münasebette bulunduğu –uzak semtlerde otursalar bile– bazı hanımlara hediye edermiş. Ve bunların renklerinin ve biçimlerinin intihabında, tıpkı zarif bir mektupla ifade edilir gibi, nice mânalar, telmihler, işaretler bulunurmuş! Her şey gibi, bunu da anlayan anlarmış!

Ali Nizamî Bey kuş meraklısıydı.

Hele, belki de için için kendisiyle bir benzerliklerini sezerek, tavuskuşlarını pek severdi.

Köşk bahçesinin arka tarafında, denize doğru inen, fakat, sahile varmadan, buradan geçen kör bir arka sokak yüzünden, bahçe duvarıyla kesilen bakımsız, ağaçsız, güneş yanığı bir yer vardı ki bizim buraya, güneş çarpmasın diye, geniş kenarlı bahçe şapkalarımızı giymeden, gitmemize mâni olurlardı.

Burada, meşhur çiçek serleriyle basık tavanlı iki odadan ibaret kârgir bir binanın yakınında tel örgülerle ayrılmış bir yerde gezinen ve ayakları kadar sesleri de çirkin olan sekiz on tavus-

kuşunun bir nevi aksırmaya, kişnemeye benzeyen seslerinin bana ne kadar dokunduğunu hâlâ hatırlarım. Çocukların gözleri dünyayı, gizli hayatıyla, ifratlı bir hassasiyetle görürler. Bahçenin bu bakımsız ve yanık parçasında, güneşin bilhassa kızgın olduğu öğle üstlerinin ağır saatlerinde, ben onların iç çeker gibi seslerini duydukça insafsız güneşin zehriyle nefesi kesilen, nefes alamayan Afrika'nın hıçkırıklarını duymakta olduğumu sanırdım.

Ve bu intıbaı ikmal içinmiş gibi, kümes civarında metrûk görünen o küçük kârgir binanın basık odalarından birinde oturan, Ali Nizamî Beyin ihtiyar, mütekait ve somurtkan lâlası Hüseyin Ağayı da penceresinin önünde ne zaman görsem, tacından mahrum edilmiş bir kabile reisi gibi, gazaplı, yorgun ve üzgün bulurdum. Bu kuşları hiç sevmeyen, abes, kirli ve hattâ meşum bulan Hüseyin Ağaya karşı, onlar, gûya Ali Nizamî Bey tarafından kurulmuşlar gibi, inatlarına penceresinin önünde kurumla dolaşırlar ve bu da bîçare Hüseyin Ağayı çileden çıkartırdı.

Bu çirkin ayaklı ve çirkin sesli tavuskuşları, kimi büyüdükçe, kimi ufarak ve hepsi de oyun kâğıtları üstündekiler gibi kat kat ve karmakarışık vücutlarıyla, insanla hayli ünsiyet etmiş mahluklardı. Biz onları görmek için tel örgülerine yanaştıkça bizden kaçınmak şöyle dursun, bilâkis yaklaşırlardı. Biz de onları uzun uzun seyrederdik. Hakikat, bir tavuskuşunun vücudu, çocukları da, büyükleri de hayran bırakmak için bezenmiş gibidir.

Dişileri, erkekler gibi sadedir. Bunlar, daha küçük kalan vücutlarıyla ve başlarının üstünde ancak üç telden ibikleriyle hindilerle akrabalıklarını meydana koyarlar. Erkekleriyse kadınlar gibi süslüdür. Ve tavuskuşu kelimesiyle asıl ifade edilen bunlardır. Kafalarının üstünde taşıdıkları ve bir çiçeğe benzeyen sorguçları kâse kapaklarının üstündekiler gibi sert bir madenden yapılmışa benzer. Yılanlarınki gibi yassı başlarının dörtte üçünü gözleri ve ucu sivri gagaları kaplar. Öyle ki beynine yer kalmadığından büsbütün beyinsiz sanılacak bu başların gûya beyinlerini yedikleri rivayet edilen eski Roma imparatorlarının her kafada yiyecek çok bir şey bulmamış olduklarına hükmedilebilir.

Uzaktan lâcivert ve yeşil ışıklardan örülmüş gibi görünen

vücutlarında asıl bu iki renk hâkimdir. Göğüs, gövde, boğaz, ense ve sırt başları lâcivert ve sırt üstleriyle açılmaya hazır duran kabarık, şişkin kuyruk yeşil. Fakat bunlar yalınkat ve düz bir mor veya yeşil değil, menevişli, öbek öbek, perde perde koyulaşan, tıpkı usta cevahircilerin eski ve kıymetli kadın saatlerinin mineli kapaklarında tespit ettikleri iç içe katmerleşen, koyulaşan canlı ve ağdalı morlar ve yeşillerdir. Öyle ki güneşte madeni bir parıltı ile parıldayan bu hayvan kâh birdenbire en sert, en güzel bir lapis-lazuli'den ve için için ışıklı Hind zümrüdünden yapılmış bir heykele döner.

Yerlerde sürünen, üstü gümüşî ve hafif tüylerle örtülü kuyrukları açılmak için vücut yavaş yavaş sanki içinden kabarır, kanatlar her iki yandan kenarlara doğru şişmeye koyulur. Ve nihayet, harikulâde kuyruk, fışkıran bir şelâle gibi, öyle bir inkişaf ile, öyle beklenmedik renkler ve güzelliklerle açılır ki eski zaman kadınlarının en büyük, en süslü, en şatafatlı, en nazlı yelpazelerinden daha şaşaalı manzarasıyla insana bir donanma, bir şehrâyin hissini verir. Vücutlarının ancak süs ve güzellik için geliş, bu kısmında, asıl tavuskuşu tüyleri dediğimiz bu harikalarda, mat kül renkli bir saha üstünde lacivert mineden –çocuklar tarafından çizilmiş birer kalp resmini de andıran– gözler, bu kuyrukların bütün gözleri hep birden açılır ve yüksekten, havadan bize bakar.

Hayvancağızlar, incecik ayakları üstünde bu azametli güzellik yükünü taşımak kendilerine ağır geliyor gibi bazen titremeye başlarlar. Havaya kalkan bu kuyruklarıyla birlikte tamamen açtıkları kanatlarıyla bütün vücutları açılmış bir âğuşa döndüğü zaman, bunlar, dişilerini geniş gölgeleri içine almak isteyerek hafif ürperişlerle sendelemeye koyulurlar.

Fakat onlar, bizim hayranlığımızdan habersiz bir hal ile tel örgülerinin gerisinde, kendilerine ayrılmış sahada, sabahtan akşama kadar, başları yerlere eğik, adım adım dolaşarak ve her adım attıkça ya yerlerde, ya fidanların yaprakları, yahut da kendi vücutlarının üstündeki taneleri veya haşeratı küçük başlarının ince gagalarıyla bulup yiyerek, bu yemek saatlerini uzatıp bütün günlerine teşmil ederek, bütün gün, hiç sıkılmıyorlarmış gibi, hamarat ve ciddî bir hüviyetle, hep yemekle meşguldüler.

Ve biz onları hayran hayran seyrederken onlar, hayli sâdelikle oyulmuş siyah gözlerinin menfaatperest, maddiyatçı ve pratik yan bakışlarıyla, kendilerine yem verip vermeyeceğimize bakarlardı.

Ali Nizamî Bey av ve balık avı meraklısıydı.

Biz onun arada bir, avlanmak için, o zaman İstanbul'un asıl av yatağı sayılan civar mahallelerine, Merdivenköyü'ne, Yakacık'a, Yalova'ya, Ayastafanos'a, Küçükçekmece'ye gittiğini, oralarda Hatçanımefendi'nin üzülmesine, korkularına rağmen, gecelediğini ve her defasında birçok avla döndüğünü duyardık.

Ali Nizamî Beyin avda bile, başkalarının gözlerine batacak, söylense inanılmayacak ve nazar değdirecek bir şansı varmış.

İnsanlar öyle tuhaf yaratılmıştır ki, bilhassa memnu meyvalara düşkün oldukları gibi, ellerinde mevcut olan kıymetlerden ziyade havadan gelecek kazançlara meraklıdırlar. Hepsinde, avını arayan ve bekleyen bir ruh vardır. Şahsen tok ve lâkayt olması icabedenler bile elleriyle kopardıklarını daha lezzetli bulurlar.

Bu iyi havalı günlerde Ali Nizamî Bey denizden kendi elleriyle büyük bir balık tuttuğu zaman yanındaki bütün balıkçılardan daha ziyade memnun olmayı, bu avın tadını onlardan daha iyi tatmayı bilirmiş.

O, bazı sabahlar, uykusu kaçarmış da bir türlü uyuyamazmış. Ve güneşin dünyayı gûya hâlâ iptidaî zamanların ilk yaldızlarıyla parlattığı ilâhî sabah saatlerinde bazen kalkar, adanın sarp kayalıkları kenarlarında ağ ile avlanan balıkçıların yanına gidermiş. Bu talihsizler, ağlarını atarlar fakat hiçbir şey tutamadan, boş olarak çekerlermiş. Ali Nizamî Bey, ehemmiyetsiz bir para mukabilinde, mahsulünü evvelinden satın alarak onlara ağlarını kendi hesabına attırır ve bu defa ağın içinden birkaç okka barbunya, bir iki istakoz yavrusu ve daha makbul birtakım balıklar çıkarmış. Şanssızlıklarına alışkın olan zavallı balıkçılar ağı eğer yine kendi hesaplarına atmış olsalardı boş çıkacağını bilirler de bu aldıkları paradan fazla edecek avın Ali Nizamî Bey gibi zengin bir adamın kısmeti yüzünden tutulmuş olmasını tabiî bulurlarmış. Fakat Ali Nizamî Bey bunların içinden an-

cak bir kısmını alır ve bunun da tutacağı parayı ayrıca ödermiş. Balıkçılar, şansını böyle birkaç defa denemişler de onu gördükçe hep "Talihinize bir ağ atsak!" diye yalvarırlarmış.

Ali Nizamî Bey alafranga musiki meraklısıydı.

Önce alaturka saz Boğaziçi'ne yakışırmış amma Adalara uymazmış. Her şeyi yerli yerinde yaparak her zevki de kendi diyarında tatmalı imiş. Ali Nizamî Bey, bazı geceler, köşküne Profesör Lange'nin orkestra takımını getirterek konserler tertip eder ve bu müsamerelere Ada'nın yerli, ecnebi bütün kibarlarını dâvet edermiş. Maestro Lange herhalde bahriyemiz miralaylarından ve Mızıka-i Hümayundanmış. Sarayın mı, yoksa Ertuğrul Vapur-u Hümayununun mu bando mızıka şefiymiş. Onu bu geceler ben de iki üç kere görmüştüm. Ufak tefek yapılı, alıngan tavırlı, pembe tenli, kumral veya açık sarışın saçlı, nazik, biraz da delişmen hissini veren ve gariptir, biraz da Ali Nizamî Beye benzeyen bir adamdı. Lambaların ve piyano üstündeki mumların ışıkları önünde, piyano çalmaya başlamadan evvel notaları karıştırırken öyle mühim ve kutsî bir şeyler yapan bir hali vardı ki geçen bütün karışık ve kanlı senelere rağmen hatırımdan hâlâ silinmemiş.

Ali Nizamî Bey, düşünün, bir gece de "meşhur piyanist Profesör Hegyei'yi bile getirtmiş!" Bu geceler alafranga musikinin çevik, kuvvetli, cerbezeli ve çâlâk sesleri, Ada'nın bütün bu Nizam semtini doldururmuş. Hattâ Adalılar'ın bazıları "Ali Nizamî Beyin köşkünde yine konser var!" diye gelirler, çalgıyı sokaktan, yolun karşı tarafında bulunan setteki çamlar altından dinlerlermiş. Bu geceler, kalpler gibi heyecanlanan kemanlar dile gelir, ah! neler, neler söylermiş!

Fakat işte, bu hisli ve coşkun zamanlarda bile, Ali Nizamî Bey her an tetikteki tutumunu bozmaz, elden bırakmaz ve eğer bir "fosnot" duysa bunu işitmemezliğe, duymamazlığa gelemez, âdeti veçhile hemen kızar, "müzisyen"lere fena halde çatarak onları ayıplar, hele "Siz beni anlamazın biri yerine mi koydunuz?" diye haşlarmış. Zira her şey olur amma "Yoo!.." Ali Nizamî Bey, kendisine böyle istihfaf olunur gibi muamele edilmesine asla razı olamazmış!

Ali Nizamî Bey at, araba, koşum meraklısıydı.

Onun, mahfazasından yeni çıkmış bir mücevher gibi parıldayan yepyeni ve iki küçük midilliye koşulmuş sarı, açık arabasını Ada'da bilmeyen yoktu. Fakat, kendisinin İstanbul'a indiği günler, yani hemen her akşam bunu Hatçanımefendi kullanırdı ve bu da bize Ada günlerimizin en hoş hazlarını verirdi. Hatçanımefendi'nin arabasının hazırlanışı, köşk halkının onu uğurlayışı ve onun da kurulduğu arabayı kullanışı bütün bir âlemdi ve o zamanki hanımların tâbirince, "ömür"dü!

Bahçede çiçeklerin daha tesirli bir koku yaymaya başladıkları akşam saatlerinde bu araba köşk bahçesinin Nizam caddesine açılan demir parmaklıklı kapısının önüne yanaşmış olurdu. Midillilerin derileri, koşumların ve dizginlerin kayışları, arabanın dışı ve döşemeleri hep aynı bal sarısı rengindeydi. Hep ayni deriden yapılmış, örülmüş, yontulmuş gibiydi. Midillilerin palûze gibi titrek vücutları üstündeki pırıl pırıl parıldayan koşumlara küçük küçük çıngıraklar takılı bulunduğundan bunların şangırdamasıyla hayvanların sabırsızlandıkları duyulur, öyle ki, bütün araba âdeta sallanan billur bir avize gibi şangırtılı şungurtulu sesler çıkarır, midilliler de, arada bir, sanki vücutlarının neşesinden kişnerlerdi. Herkes memnun, gülümseyerek, birtakım belirtilerden yaklaştığı duyulan sevinçli bir olayı tasvibe hazırlanmış bir hal alır, hizmetçilerin hepsi de birer pencere ile çerçevelenerek bu hâdiseyi seyre koyulurlardı. Hatçanımefendi, krem yeldirmeli, beyaz başörtülü ve boğazının dekoltesini başörtüsünün uçlarıyla iyice kapamış, köşkün büyük kapısından çakıltaşlı bahçe yoluna çıkarak ve iyi kalbinin aydınlattığı gözleriyle bir oyuna iştirak ediyormuş gibi gülümseyerek, her iki adımda bir tombul bacakları üstünde biraz duraklayarak, etrafındakilere gûya başkasının hatır ve hayaline gelmesine imkân olmayacak derecede mühim emirler veriyormuş gibi, sözlerini duymadan uzaktan görülse kraliçelerin verebilecekleri direktivleri verdiğini düşündürecek birtakım edalarla:

— Beni dinle, Mari!.. Buz kâseme iyice buz doldurursun!.. Karlıklara da bir bakmayı unutma!.. Vapur vaktinde küçük beyi kolla!.. Haydi, Mari!.. Göreyim seni!.. gibi sözler söyleyerek gûya gittikçe daha cazibeli bir muhite varıyormuş gibi hazzı artarak

yürür ve arabaya tekemmül etmiş bir memnunlukla, etrafa sirayet eden bir inşirahla, cülûs eder gibi binerdi. Öyle ki, Hatçanımefendi'nin böyle köşkün kapısından çıkışı, bahçenin kısa yolundan geçişi ve seyisin tuttuğu arabasına kuruluşu, Büyükadanın başlayan bu akşam saatinde günün mühim bir hâdisesi, saraylarda olduğu gibi, teşrifatın her anını ve her teferruatını evvelinden nizam altına aldığı gösterişli bir alay manzarası arzederdi.

Etrafta arabaya kadar gelenler bizi tebessümleriyle selâmetlerler, sözleriyle uğurlarlar, ve biz çocuklar da bir neşeli ş an ve şerefe iştirak ediyormuşuz gibi Hatçanımefendi'nin birimiz yanına, ikimiz karşısına konardık. Akıllı midilliler, sabırsızlandıklarını vücutlarının titreyişleriyle şangır şungur duyurmakla beraber, bu dakikada, hanımlarının emrini bekler, daha hareket etmezlerdi. Hatçanımefendi yerleşip dizginleri eline aldı mı, her defasında, evvelâ bir besmele yerine sadece "Bismillâh" der ve alt tarafını getirmez, çünkü belki bunu da bilmezdi. Sonra, gûya bu da usuldenmiş, lâzımmış, başka türlü yapılamazmış ve yapılmasa selâmetle gezinmenin imkânı kalmazmış gibi, mutlaka kamçısını kaldırır, bir an havada tutar ve nihayet hayvanların ne başlarına, ne sırtlarına değdirmeden, bu gezinmenin icazetini verir, bir "yallah!" der gibi, havada, o kadar mükemmel bir sesle şaklatırdı ki bu seste bütün gezintimizin tadını toplanmış duyardık. Bu, hayvanların da bekledikleri, anladıkları ve duyar duymaz harekete geçtikleri azimet işaretimizdi. Bu ses aksetti mi artık midilli nallarının ve araba tekerleklerinin çıkardıkları ve gittikçe artacağını bildiğimiz o hoş ve lop lop sesleri duymaya başlardık. Bu gürültüler içinde Ada'nın büyük turunu yapmaya doğru, yola revan olurduk.

Bu kırbaç sesi zihnimde öyle bir mükemmeliyet misali olarak yerleşmiş ki senelerden sonra bir gün, *"Eş'arı böyle söyler üstat söyleyince!"* mısraını ilk defa olarak işittiğimde o sesi hatırlayarak kafamda şu nazireyi hazır bulmuştum: "Bir kamçı böyle şaklar, üstat şaklatınca!"

Ezan saatinin karanlıkları başlar ve Nizam cihetinin İstanbul üstündeki ufukları kan ve mercan kızıllıklarıyla tutuşur, yanarken, çiçeklerin daha susmamış kokuları, insanları uzak

ve güzel gösteren akşam renkleri, sükûtun ve karanlığın tadları gönlümüze dolardı. Bu loş saatlerde biz köşkün önüne dönmüş olurduk. Ve lâmbaları lezzetli çiçekler gibi açılmış köşke bir gönlün içine dalar gibi girerdik.

Penbanımefendi küçük beyin gelip gelmediğini sorardı. Ve Ali Nizamî Bey dönmüş ise gönlü ferahlar, yüzü güler; daha gelmemiş ise zavallı kadının gönlüne bir hüzün çöker, fakat bunu bizden gizlemek isterdi.

Ali Nizamî Bey kadın ve macera meraklısıydı.

O ilk gençliğinden beri böyle olarak tanınmıştı. Daha evlenmeden evvel, bilmem hangi sultanla nişanlandığı, damat olacağı şayiası çıkmış da alafranga Ali Nizamî Beyi iyi bilenler kendisinin buna razı olmayacağını iddia etmişler ve filhakika bunların dedikleri olmuş. "Hiç saraya bağlanmak yani esir olmak kolay mı imiş?" Ali Nizamî Bey bu teklifi reddetmiş.

Onun gönül maceralarını hanımlar kulaktan kulağa fısıldaşırlardı. Ve birçok hanımlarla gizli kapaklı münasebetleri olduğu rivayetleri duyulurdu. Bir "muaşaka"dan sonra evlendiği hanımla aralarında bir hayli kıskançlık vakaları geçmiş. Aldatıldığına kanaat getiren bu kadın bir gün artık Ada'da Nizam caddesine kadar gelmeyi külfetli bulmuş, doğuşundan beri alışık olduğu Boğaziçi'nin içli suları kenarında bir manolya gibi solup çürüyen uzak ve sessiz yalısında kalmayı tercih etmiş. Ve bu yüzden, iki çocukları bulunmasına rağmen, birbirlerinden ayrılmışlar.

Ali Nizamî Beyin büsbütün gizli söylenen nice çapkınlık hikâyeleri daha vardı. Ada'nın öğle üstlerinin bunaltıcı saatlerinde bizden gizlenmek istenilerek bahsolunduğunu duyduğumuz bu maceralarında ne romantik tadlar bulurduk! Bu vakalara karışık olarak, İçerenköyü, Merdivenköyü, Kozyatağı gibi, hayalimize saklanbaç yerleri hissini veren uzak mahallelerin isimlerini işitirdik. Burada, geceyarısı, bir arabacının delâletiyle ahırda gizlenmeler, gizlice, bilmem hangi köşkün üst kattaki yatak odasına çıkmalar, orada saatlerce bekleyip sonra –Stendhal'in *Kırmızı ve Siyah* romanında olduğu gibi– bir el merdiveniyle çatı arasına çıkıp terar saklanmaya mecbur oluşlar tarzında inanılmaz vakalar duyardık.

Meğer o zamanlar İstanbul'un keyif ve şehvet meraklılarının bildikleri ve gizlice gittikleri uzak ve dağınık eğlence mahalleleri varmış. Bazıları, daha alaturka olanlar, birtakım Çerkes köylerine dadanırlar; bazıları, daha alafranga olanlar da, Polonez köyüne ve balık tutmak bahanesiyle, tâ İzmit civarında birtakım Rum köylerine giderlermiş.

Hattâ, bir rivayete göre, Ali Nîzami Bey vaktiyle Avusturya şehirlerinden birinde konsolos bulunduğu sırada, Avrupa'nın büyük payitahtlarına gidip gelirken, o devirde güzelliğinin şöhreti Avrupa'yı baştan başa kaplamış bir kadınla da muarefesi olmuş.

Her zaman ve her yerde, güzel sesleriyle hanendeler ve ses sanatkârları gibi, oyuncular ve tiyatro aktrisleri gibi, insanları çok alâkadar eden kadınlar arasında yalnız güzellikleri, muaşakaları, münasebetleri ve şöhretleriyle tanınmış olanları da vardır. Bütün bu kadınlar, aralarında birbirleriyle rekabetler içinde, gösteriş, teşrifat ve alâyiş bakımlarından öyle mübalâğalara erişirlerdi ki onlar bugünkü kadınların sadelikleri yanında cidden eski zaman sultanlarına benzerlerdi.

Fakat bütün bunları çocukluk zamanımda duymuştum. Bahsolunan bu kadın acaba La Belle Otéro muydu, Cléo de Mérode mıydı; yoklayamıyorum. Resimlerini o zamanki Fransızca mecmualarda görmeye alıştığımız bu kadınlar içinde, simsiyah saçları başının üstünde kuvvetli bir çizgi ile ikiye ayrılarak aşağı doğru sımsıkı taranmış olanı hangisi, kocaman kenarlı bir şapka giyeni hangisi ve kıymetli mücevherler içinde pırıl pırıl parlar görüneni hangisiydi? Bir tanesi İspanyoldu ama bu hangisiydi? Bir tanesi sonraları yaptığı bir izdivaçla bir prenses olmuştu. Ali Nizamî Bey bunlardan biriyle gûya tanışmıştı amma bu hangisiydi? Hayal meyal hatırladığım resimlerini şimdi hangi birisine atfedeceğimi şaşırarak bunu bir türlü tâyin edemiyorum. Zamanlarında, birbirlerine rakîp olmuş, birbirlerinden nefret etmiş ve her biri kendi güzelliğinin şöhretine, kendi âşıklarının servet ve kuvvetine güvenerek diğerlerini gölgede bırakmayı emel edinmiş bu eski güzelleri ben şimdi –bazısının gönüllerini ve bazısının da ruhlarını kimbilir ne kadar tazip edeceğimi bilsem de– birbirinden ayıramayarak üçünü de birbirine karıştırıyorum.

Yine bir rivayete göre, Ali Nizamî Bey –onlar ya İstanbul'a gelmiş bulundukları, yahut kendisinin Paris'e gitmiş olduğu zamanlarda– iki meşhur Fransız kadınıyla daha görüşmüştü. Bunlar kendisinden daha evvel genç Abdülhak Hâmid'in de "Divaneliklerim" zamanında tanıştığı ve hattâ birer manzumesiyle yâd ve methettiği iki aktristi. Ve ben de kendisinden sonra onların oyunlarını ve güzelliklerini kaç defa seyrederken ikisinin de geçen zamanlar ve nesiller arasında ne kadar canlı kaldıklarını görmüştüm. Bunların biri son zamanların cidden emsalsiz tiyatro kraliçesi olan Sarah Bernhardt'dı. Abdülhak Hâmid onun için:

"Yine bir hüsn-i bîbedel meşhud!" diyor. Öteki de, gençliğinde birçok perestişkârları, âşıkları bulunan Jane Hadig'di ki, abdülhak Hâmid onun için:

"Resmi var nezdimde andan yadigâr!" diyor.

Fakat Ali Nizamî Beyin bu yoldakiler arasında şüphe yok ki en romantik macerasını yalı komşusu bir hanıma çılgıncasına âşık olduğu bir devirde onunla buluşmak için başvurduğu canbazvarî çareler teşkil ediyordu. O zamanlar böyle büyükçe bir yalının harem dairesine hariçten bir erkek misafirin girebilmesi hakikaten o kadar güç bir şeydi ki Ali Nizamî Bey buna ancak şöyle bir imkân bulmuş:

Kendisinin biri Türk biri Rum gayet emniyetli iki kayıkçısı varmış. Bunların çektikleri iki çifte kayık, gecenin ilerlemiş bir saatinde, büyük ve gizli bir emelle, denize doğru açılır. Boğaz'ın ortasına kadar ilerler, sonra birtakım sessiz manevralar yaparak tekrar sahile yaklaşır ve demin önünden ayrıldıkları yalıdan ancak birkaç yalı ötede bulunan, lâmbaları söndürülmüş, büyük, siyah ve metrûk görünen bir başka yalının açıklarında duraklar, siya edermiş.

Ali Nizamî Bey, kayığın içinde yavaşça soyunur, büsbütün soyunur, nihayet bir donla kaldığı zaman usulca denize dalar ve sevgilisinin yalısına doğru yüzmeye başlarmış.

Onun bu yaptığında iç içe o kadar tehlike vardı ki âdeta ölümü göze alıyor demekti. Kendisi de bütün bu tehlikeleri bilir, sevgilisi için hayatını feda ettiğini duymak lezzetini tadar, fakat için için de âşıkları koruyan talih yıldızına güvenirmiş. Düşü-

nün! Boğaziçi geçidi her zaman kalabalık olmasa da gecenin en ilerlemiş saatinde bile adamsız, şahitsiz kalmaz. Gecenin herhangi saatinde olsun geçen yelkenliler, çatanalar, kayıklar vardır. Nice yalıların denize bakan pencereleri yazın açık kalır, karşıdan karşıya boşluğu dolduran deniz öyle hislidir ki en küçük bir gürültü bile üstünde akisler yapar. Geçen bir yunus balığının sulara atladığı duyulur. Nerden beklenmedik bir ses çıksa polis müdahale eder. Mahallelerde öyle bir taassup vardır ki bir yabancının hele geceleyin bir eve girmiş olması yüzünden baskın yapılması bile mümkündür. Evin içinde tutulmak, rezil olmak, sevdiği kadının şöhretini berbat etmek ihtimalleri ortadadır. Bu hâdiseyi kadının kocası duysa, kıyamet kopabilir. Rezalet Sultan Hamid'e aksedebilir. O takdirde de ne olacağını artık Allah bilir. Daha, karanlığın bu saatinde her zaman soğuk olan suların koynunda üşüyerek hastalanmak da vardır. Nihayet, deniz içinde yüzen bir insan, kendini bütün müdafaa vasıtalarından mahrum etmiş olur. İşte bütün bu tehlikeler koleksiyonu gözlerinde canlanır, bütün bu korkular hep birden beynine, kalbine hücum eder, fakat Ali Nizamî Bey bu tabiatla boğuşmak, bütün bu tehlikelere göğüs germek azmiyle, sonunda tadacağı vuslat uğruna kendini feda ettiğini duymak hazzıyla, sevgilisinin yalısına doğru yüzermiş.

Üstlerinde yanan ışıklarla birer ziya tarlası haline giren sahiller arasında, sular uykuda, ortalıkta çıt yok, yalıların bile çoğu uyumuş. Karanlık sular ezelî sükûtlarına dalmışlar. Zaman, bitmez tükenmez bir felsefî zaman mefhumuna girmiş. Tabiî bir ezeliyet ve ebediyet havası duyuluyor. Her şey bir müslüman tevekkülü içinde uçuksamış. Bütün Boğaziçi mütesanit bir tek kalb, vicdan ve izan gibi yekpâre parıldıyor. Boğaz, her iki sahilin karanlığında lâmbaların çiçekler gibi açmış ışıkları üstünde hassaslığını öyle biriktirmiş, toplamış ki bütün bu ışıklar sırf bu maceraya alâkalı âşina gözler haline dönmüş. Boğaz, bütün bu ışıktan gözlerle hep Ali Nizamî Beye bakıyor gibi gelirmiş ve o bütün bu ziyadan gözler karşısında sevgilisinin yalısına doğru yüzermiş.

İhtimal ki bu esnalarda kendilerini vaktiyle tehlikede duymuş nice ecdattan miras olan ve bizden evvel yaşanmış nice

ömürlerden bize gelen bu hâtıralar, başkaları tarafından duyulmuş bütün o hisleri zamanın süzgeçlerinden geçirerek Ali Nizamî Beyin ruhuna aktarıyordu. Ve o kimbilir ne kadar uzak ve meçhul ecdattan ruhuna ermiş bu hâtıraları canlandırdığını duymanın verdiği bir gençleşme ile onların emirlerini yerine getirdiğini duymakla için için belki de memnun, mahzuz, hattâ sarhoş olarak, artık talihinin dolduğunu, kemâle erdiğini ve ölümden bile korkmayacağını duymanın selâmetiyle yüzer, cesaretle, azimle, şevkle, çıplak vücudunu, bir tek hayatını aşkı için tehlikeye koymanın cinneti içinde, takdis ettiği aşkını böyle ifade ettiğinden iftihar ve gurur duyarak fakat mümkün olduğu kadar suyun içinde kalarak, ve mümkün olduğu kadar da ses çıkarmayarak, sevgilisinin yalısına doğru yüzermiş.

Yalı kayıkhanesinin demir parmaklıklı kapısı kapalı olduğundan Ali Nizamî Bey suyun içinde bu kapının altından geçer, kayıkhanenin baş tarafında deniz hamamı hizmetini gören yerdeki merdivenden çıkarak taşlığa girermiş. Burada hanımın itimat ettiği meşhur kalfası bekler, bu kadın, Ali Nizamî Beyin sırtına bir burnoz giydirip vücudunu ovalar ve o, üstünden akan sular yerlere sızarak iz bırakmasın diye, mümkün mertebe kurulanır, bornoza sarılır, selamlıktan hareme götüren yan merdivenden yukarı çıkarmış.

Dönüşler de hep aynı korkular ve müşkülât ile geçer, tekrar kayığa doğru yüzüşler, tekrar, kayıkçılardan birinin yardımıyla, denizden çıkışlar, kayıkta oturup tekrar giyinişler ve karanlıkta, bu ihanetten haberi varmış da infial duyuyormuş gibi haller alan kendi yalısına hırsız gibi girişler âsabı yorar, insanı çıldırtırmış.

Zaten bu gayretler, himmetler, dikkatler hep boşa gitmiş. Ve Ali Nizamî Bey için bu macerayı üç dört defadan sonra artık bir kere daha tekrara cesaret etmeye imkân kalmamış. Zira her şeyi duyan hafiyeler yüzünden bu sır da âşikâr olmuş. Bir taraftan, bu vakanın geçtiği yalıya birkaç yalı mesafesinde bulunan Ali Nizamî Beyin haremi böyle aldatıldığını duymuş. Hanımlar arasında müthiş bir rekabet başgöstermiş. Zaten haremi bundan doğan münazaalar yüzünden ayrılmış. Diğer taraftan bu macera, hanımın kocasına ve bir de, tâ Yıldız'da, Sultan Hamid'e

kadar aksetmiş. Ali Nizamî Bey uzun müddet "Acaba bana bir şey yaparlar mı? Acaba ne yaparlar?" diye herkesten gizlemek istediği korkular içinde kalmış.

Ali Nizamî Bey övünmek meraklısıydı.

O bazen böyle kısa bir zaman için âşık olduğu yahut kendini birdenbire tehyiç eden kadınlara bir servet harcamaya razı olurmuş. Fakat bazen de pek hasis görünürmüş.

Bir gün, kendisine o zamana kadar çok kere vefakârlığını ispat etmiş olan bir çocukluk arkadaşı muztar kalarak bir yardım beklediğini söylemiş. Bütün varını yoğunu âşık olduğu kadına harcamak sevdasıyla gözleri kararan Ali Nizamî Bey o kadar cüzî bir yardımda bulunmuş ki aynı gün içinde evvelce hiç tanımadığı bir kadına yaptığı fedakârlığın büyüklüğünü gören bu dostu birdenbire asabîleşerek, "Ay, sen beni dilenci yerine koyup sadaka mı veriyorsun?" diye haykırmış. Daha, "Hay Allahtan korkmaz, bak, bana acımıyorsun da beş dakika evvel tanımadığın fahişeye bir servet heba ediyorsun! Dikkat et! Sonra, Allah sana bir bela verir, bir tepetaklak olursun ki başına ne geldiğini bile anlayamazsın!" diye ona az çok bedduada bulunmuş!

Yine başka bir gün İstanbul'un mütevazı bir mahallesinde geçmiş tuhaf bir vakası da bana hazin bir hatıra olmuştu. Babamın bir eski hocası İstanbul'un bu ücra mahallesinde otururmuş. Bir bayram günü Ali Nizamî Beyle o civardan geçerlerken hatırlarına gelmiş, vaktiyle ikisine de hocalık etmiş olan bu yaşlı zata uğrayıvermişler. Adamcağız bundan pek ziyade memnun olmuş. Öteden beriden konuşurlarken, kiracısı bulunduğu eve ev sahibinin kendisi taşınmak istediği için, o günlerde başka bir ev aramakla meşgul olduğunu söyleyince Ali Nizamî Bey, bazen olduğu gibi, birden parlayarak, "Aman hocam, sizi hâlâ bir küçük ev sahibi bile yapamadık mı? Bize yazıklar olsun! Artık bu vazifemizle ne zaman meşgul olacağız?" gibi sözler söylemiş. Babam, Ali Nizamî Beyden böyle hiçbir hayır beklemediği için bir şey söylememiş. Kendisi bana anlatmıştı. Ve gûya beraberlerinde imişim gibi görüyorum ki babam böyle inanmadığı şeyler duyunca, âdeti veçhile, sadece susmuş ve gözlüklerinin içinde gözlerini aça aça bakmış ve bir tutam enfiye çekmiştir.

Fakat bu zavallı adamın, ömründe ilk defa olarak, hiç beklemediği halde işittiği bu sözler üzerine kapalı kalan bütün hayal muslukları gürül gürül akmaya başlamış: "Ali Nizamî Bey asil bir aile çocuğudur. Böyle bir harekette bulunması cibilliyetinden memuldür. Böyleleri hiçbir şey söylemez, söylemezler de birdenbire bir ömrün hazinesini açarlar. Bunların Karun kadar servetleri vardır. Babasının sarayla olan münasebetlerini herkes bilir. Yıllardır, nice mekteplerde bunca emeğim vardır. Padişaha arzedilecek mâruzat ile, bir emri olursa, küçük bir parayla, Evkaftan mâlûl bir evceğiz verilemez mi? Bu mübarek bayram günü çilem doldu ki, onu şimdi benim yanıma Allah gönderdi." gibi hisler ve düşüncelerle bu işi olmuş bitmiş telâkki etmiş. Ve bu yaşlı adamın hülyası böyle senelerle devam etmiş.

Bütün bu zamanlar zarfında o hep hayal edermiş ki Ali Nizamî Bey, babasının yardımıyla da, kendisini bir ev sahibi etmek arzusuyla meşgul oluyor, bu vadiyle uğraşıyor, bu vakt-i merhunu kolluyor! Bu ümit onun rüyalarına karışırmış. Bütün faaliyetleri azalan ihtiyarlar için zamanlar ne kadar çabuk geçer! Aradan birkaç sene geçmiş. Arada sırada gidip Ali Nizamî Beye görünür, kendisini hatırlatırmış. Fakat hiçbir şey söylemeye de lüzum görmezmiş. Aralarında gizli bir anlaşma ve sözleşme yok muydu? İnsanlar arasında bir söz söylenmesi kâfi gelmiz mi? Onun beklediği bu haberi Ali Nizamî Bey kendisine daha hiçbir gün getirmemiş.

Böyle aradan uzun bir zaman geçtikten sonra Ali Nizamî Beyi yine görmeye gittiği bir bayram günü, yanlarında babam gibi tanıyıp daha tanımadıkları da bulunduğu bir sırada, eyvah! Ali Nizamî Beyden yalnız daha va'dini ifa etmemiş değil hattâ kendisine böyle bir şey söylemiş bulunduğunu bile hatırlayamayarak ve kendisinin senelerden beri hatırında kalmış bir edâ ve âhenkle, bu sefer de bir başkasına hitaben: "Şeyhim! Aman sizi hâlâ küçük bir ev sahibi bile yapamadık mı? Bize yazıklar olsun! Artık biz bu vazifemizle ne zaman meşgul olacağız?" dediğini işitince birdenbire aklı başına gelerek Ali Nizamî Beyin sadece böyle havaî bir söz söylemeği âdet edinmiş bulunduğunu, yoksa cidden kendi şahsına mâtuf bir işten haberdar bile olmadığını acı acı anlayıvermiş. Ali Nizamî Bey

böyle başkalarına hülya vermek için bahsettiği evleri sadece böyle sözlerle dağıtırmış!..

Daha, Ali Nizamî Bey giyim, kuşam meraklısıydı.

Bütün esvaplarını Mir'den ısmarlar, bütün boyunbağlarını da Mir'den alırmış.

Hele, bastonlarının bazıları sokakta kullanılmayacak kadar kıymetli maddelerden yapılmış olur, yahut, böyle sapları bulunurmuş. Bazısı yekpâre bir fildişinden yontulmuş olduğundan daha kıymetli sayılırmış. Bazısının topuzları çeşm-i bülbülden, bazısının bir elma büyüklüğüne yakın altındanmış. Bazılarının kıymeti tarihte meşhur bazı şahsiyetlere ait olmalarından gelirmiş. Yine bunların bazısı çocuk yahut cüce bastonlarına benzer, o kadar ince ve kısa olur, bazısı baston gibi başlamışken bir kırbaç gibi biter, bazılarının uçlarında ele veya kola takılmak için renk renk kordonlar bulunur, bazısının saplarından fiyanglu kurdelalar sarkarmış. Bunlar da "travesti" ve maskeli balo bastonlarıymış. Böylece onun sokakta kullanılmaktan ziyade, evde teşhir edilecek, müzelik bir baston koleksiyonu varmış. Ancak, bu merakına rağmen, bazen, hiddetini yenemeyerek, bu tarihi bastonlardan birini kendisini öfkelendiren adamın sırtında kırdığı da olurmuş!

Fakat, Ali Nizamî Beyi bütün bu muhtelif merakları içinde galiba en çok saran ve bütün ötekilerini bastıran merakı, her nedense, ayakkabı, yani her türlü kundura, potin, iskarpin, çizme ve terlik merakıydı. Hep Beyoğlu'nun meşhur kunduracısı Héral'de yaptırdığı, şıklığı dillerde dolaşan bu ayakkabılarından, hanımlar, âdeta, hususî serinde yetiştirdiği orkidelerinden bahseder gibi söyleşirlerdi.

Hiç unutmam, onun büyük yatak odasında bir duvarı yarı yarıya kaplayan kocaman bir esvap dolabının kapağı önümde ilk açıldığı gün, alt rafında, iki sıra olarak, yan yana belki kırk çift, belki kırk çiftten de fazla ayakkabının sıralanmış olduğunu hayretle görmüştüm.

Bunlar çeşit çeşitti. Bazısı büsbütün yeni, bazısı biraz eskimişti. Kimisi küçük, kimisi büyük gözüküyorlardı. Bazısı yandan sıra düğmeli ve yarım çizme gibi yüksek potinler, bazısı

ayak hizasına varacak kurdelalı, kordonlu açık iskarpinler, bazısı hemen diz kapaklarına yaklaşacak, ötekilerin yanında dev gibi görünen çizmeler, bazısı topuksuz ve arkaları basık ev terlikleriydi.

Bunların hepsi de başka başka derilerden, meşinlerden yapılmıştı. Kimi ruganî, kimi lustrin. Hepsi de ayrı ayrı kumaşlarla kaplıydı. Kimi podösüet, kimi kadife. Bazısının üstleri kadınların giydikleri canfes gibi ince bir kumaştandı. Bazısının üstünde fantezi yeleklerde görülen sadef ve renkli düğmeler, bazısında fiyonga olmaya hazır kurdelalar, bazısında ince kordonlar, bazısında kemerdekileri hatırlatan tokalar vardı.

Bunların bazısı simsiyah, bazısı bembeyazdı. Ve açık sarımtrak renklerle koyu kırmızımtrak renkler arasında her çeşitten olanları vardı. Bir tanesi şamfıstığının içi gibi açık fıstıkiydi. Bir tanesi de yemyeşilmiş amma bunu Ali Nizamî Bey, bir kere giydikten sonra annesinin hatırı için bir daha giymeye tövbe ederek kaldırtmış. Bazısı da yanındakilerin hepsinden ayrı kalan menevişli renklerdeydi, janjandı.

Belliydi ki, bütün bu ayakkabılar her an değişen isteklerimize, niyetlerimize, hesaplarımıza, hüviyetlerimize hizmet edebilmek üzere bütün mevsimlerin günleri ve geceleri için ve bu günlerin, gecelerin de ayrı ayrı zamanları ve saatleri için hazırlanmıştı. Hepsi de kendi vakitlerinin sırasını bekliyor gibiydi. Bu, üstleri açık, sağlam yapılı iskarpinler uzun yollarda yürümek için, bu yandan düğmeli potinler, yol halıları üstünden resmî ziyaretlere gitmek için, bu ruganî iskarpinler danslı suarelere iştirak için, bu çizmeler ata binerek ava gitmek için ve bu ökçesiz terlikler de bütün bu şeylerden vazgeçerek hepsini terkedince akrabalarımızın müsamahalarına benzeyen evlerimizde, talihimizin yuvalarına benzeyen bizimle yüzgöz olmuş odalarımızın rahatına kavuşmak içindi.

Bunlara uzaktan bakılınca çokları bir şahsiyet ve hüviyet sahibi görünüyordu. Bazısı, vücutları ince, kıvrak gençlere, bazısı artık yaşlanmış, yıpranmış, burkulmuş ihtiyarlara benziyor, bazısının okumuş, hattâ çok bilmiş, bazısının, beceriksiz, pısırık bir halleri oluyor; bazısı zarif ve gösterişli insanlar gibi hazır ve yerliyerinde duruyor, bazısı hödük insanlar gibi küt bir edâ ile

kalıyordu. Bazısı hamarat, yürümek, koşmak arzusuyla neşeli, bazısı tembel, yorgun ve dinlenmek ihtiyacıyla mıhlanmış görünüyor; bazısı resmî, kibar, sadakatli, vefalı yüzler taşıyor ve bazısı ise mutavassıt ve âdi insanlar gibi, birbirinden farksız ve şahsiyetsiz gözüküyorlardı.

Ve her çiftin, komşusu bulunan çift yanında, kendine mahsus bir duruşla aldığı, takındığı bir eda vardı ki bu, tıpkı bir çift göz gibi, kendine hususî bir mâna vermiş oluyordu. Bütün bu çiftler kâh yan yana durduğu, kâh araları açılmış gibi biraz aralık kaldığı için, bu duruşları da hususiyetine göre onlara birer mâna kazandırıyor ve bu hallerinden hepsinin de ya bir duruş, bekleyiş yahut da bir yürüyüş, gidiş şekli almış oldukları gözüküyordu. Bazıları zarif ayaklar gibi, topukları bir hizada birleşik, uçları birbirinden ayrılmamış, bir nezaket ve zerafet edasıyla, sanki yürüyen iki ayak üstünde gibi duruyordu. Ekserisi rabıtalı, intizamlı bu çiftlerin muntazam dizileri arasında bazı çiftler de, hele bir tanesi, yanındakine sarahaten arkasına çevirmiş, tamamen kaba ve saygısız bir adama benziyordu. Nihayet dolap içinde beraberce görülen bu çiftler birbirleriyle çoktan bağdaşmış ve anlaşmış hissini veriyordu. Bazıları sanki baş başa vermiş de görüşüyor, bazıları sanki kendi halinde, başını almış da geziniyor, bazıları gûya gezmiş oldukları yerlerden, geçmiş oldukları muhitlerden, görmüş oldukları âlemlerden bahisle birtakım ahkâm kuruyor, kimi, hikâyeler anlatıyor ve kimi de maval okuyor gibiydi.

Onların böyle yan yana seksen ayak gibi, sessiz bir ordu halinde, Ali Nizamî Beyin gösterişli yürüyüşlerini hatırlatan, öyle bir adım atış halleri vardı ki, bunu görünce gülmemek mümkün olmuyordu.

Fakat hatırlıyorum ki, bu manzaraya en çok gülen ben değildim. Bilâkis, bu geniş ve uzun esvap dolabının alt rafında sıralanan bütün bu ayakkabıları görmek ilk önce bana bir durgunluk ve dalgınlık vermişti. Gözlerim önünde ilk defa açılan bu ayakkabı kargaşalığını, sürüsünü, kafilesini, halkını görmek bana derin bir surette ilk tesir eden manzaralardan biri olduğunu ve zihnimde müstesna bir intibah husule getirdiğini iyice hatırlıyorum.

Onları hep birden görünce gülen arkadaşlarım gibi ben de bu manzaraya sade güleceğime acaba niçin ve hangi bir düşünceyle bir an için olsun böyle dalgın kalmıştım? İçimde hâlâ çözülmemiş bir duygumu belki hâlâ tefsire muhtaç bulmakta olduğumu duyuyorum. Bu anda zihnimin büyük bir uyanışla düşünüp apaydın kaldığı müstesna dakikalardan biri geçmişti.

Zihnin hassaları acayiptir: Bazen yavaş yavaş ta içimize toplanan derin sebeplerle, bazen de sebepsiz yere yahut hatır ve hayale gelmez bir sebep yani bir vesile ile veyahut bazı büyük hâdiselerin tesiri karşısında birdenbire öyle harikulâde bir küşayişle açılır ki, bunların haricinde geçen zamanlarımızın faaliyeti bu uyanıklığa nisbetle bir uyuklama gibi kalır. Acaba neden bu güneşler bazen bize böyle doğar ve parlar? Bir insan kafası bütün ömrü boyunca belki ancak beş on defa böyle tamamen uyanır, aydınlanır ve her şeyi anlar ve her şey hakkında hükmünü evvelinden vermiş olur.

Galiba bu dolap, karşımda, hiç beklemediğim bir anda ilk defa böyle açılınca ve bu yan yana, baş başa hazırlanmış duran potinlerle iskarpinler, çizmelerle terlikler gözlerime hep birden gözükünce o zamana kadar hatırıma gelmeyen ve düşünemediğim bir hakikat gözlerime şiddetle çarpmış oldu. Bu manzara bana duyabileceğim bir filozofu bulmak ve dinlemek gibi kuvvetle tesir etti, zira bu bekleyiş, şimdi bir müddet için duraklamış bütün bu ayakkabıların bir müddet sonra, içlerinde kaynaştığı gizli gizli duyulan bir kuvvetin yardımıyla, yine yollarına devama başlayacakları kanaatini ilham ediyor ve benim, baş döndürücü bu manzarayı göreceğimi de felsefî ve remzî bir surette duyurmuş oluyordu. Derinlerin hem gizli, hem amansız ikna kuvvetiyle iman ediyordum ki, şehir ve hayat yollarının sonsuz bir taaddüdü vardır. Ve insan adımlarının tenevvüü müthiştir. Gözlerime, nice farklarla, hep birden çarpan bu yolların çokluğuna, bu hususiyetlerin tenevvüüne hayran oluyordum. Bana bu heyecanı veren de işte bu toplu görünüş ve bu intizarın bir gün inkilâp edeceği davranıştı. Dünyanın birbirinden ayrılan ve uzaklaşan yollarını hep birden önüme serer gibi duran bu manzarayla, sanki birdenbire, dünya kargaşalığını, kalabalığını, ihtilâflarını, azametini gör-

müş, hem de katî bir intihabın zorluğunu, zira tutulan yolun bizi diğer yolları terketmeye cebrettiğinden, bize vereceği tereddütleri, acıları, nedameti, zahmeti ve daüssılayı hep birden duymuş ve anlamış gibi olmuştum.

Dünya sahasında daha bilmediğim âşikâr veya gizli, yakın veya uzak, fakat üstlerinde yürünecek, gezilecek, geçilecek, sürünülecek, tırmanılacak ve belki de ucunda kaybolup içinden çıkılamayacak, bir daha geri dönülemeyecek yolların çokluğunu ve her yiğidin bir yol ve bir yol yürüyüşü bulunacağını bu manzara gûya bir remizle anlatır ve temsil eder gibi görünmüştü.

Bir bakıma da bu hep cazibeli ve davetli yollara, hep çıldırtan zevklere ve hep yükselten gayelere doğru adım atmaya hazır ve muntazır vaziyetleriyle bu kırk çift ayakkabıyı gûya gözlere görünmez mânevi şahsiyetler giymişler de bunların her biri başka bir istikamete doğru yürüyeceklermiş gibi geliyordu. Öyle ki, onları görmekle âdeta hususiyetleri başka başka olan kırk kişi, kırk ahbap, dost, akraba ve yabancıyla karşılaşmış ve tanınmış gibi oluyordum.

Bu manzara, bu kırk çift ayakkabı insana bir ayaklanma, bir gidiş, bir yürüyüş, bir yollanış ve bir varış arzusu veriyordu. Fakat, kim bilir, belki dikkatle bakılsa, yine insana gelecekte dünya yollarında atılacak adımlarımızın boşluğunu, hiçliğini de acaba söylemiyor, işaret ve ifşa etmiyor, temsil etmiyor muydu? Hep boş adımlar atmaya, hep neticesiz duraklara varmaya, sonra yine bir türlü erişilmez, yetişilmez yollarda, hep nafile ve boş adımlarla sürünmeye mahkûm olduğumuzu da, kim bilir, belki de, yine, bir remizle göstermiyor muydu?

Ali Nizamî Beyin kendisi de acaba bu kırk çift ayakkabıdan bir çiftini giydiği zaman hangi hayırlı veya hayırsız, hangi mutlu veya ümitsiz yollarda yürüyerek acaba hangi hayat cilvelerine varıyor ve hangi selâmet noktalarına erişiyordu? Ve acaba böyle bir halâs noktasına erişebiliyor muydu? Böyle bir kurtuluş noktasına eriştiği var mıydı?

Dediğim gibi, ben, Ali Nizamî Beyi, bu koleksiyonu içinden hangi ayakkabılarını giydiğine bakmayı hatırlayamadan, ancak, ya köşkünden çıkar, arabaya biner; ya arabadan iner, va-

pura binerken, o da sade birkaç kere görmüştüm. Güneşli bir iki gün de, Büyükada iskelesinin önündeki küçük yokuşun başında, beyaz ve krem esvapları içinde, başında kıpkırmızı fesi, yakasının iliğinde kırmızımtrak orkidesi, içi güvez atlas şemsiyesinin üstüne vuran güneşin tesiriyle pembe yüzü âdeta kanlı bir akisle kızarmış, gözleri iri ve fırlak, bıyıkları uzun ve dik, vücudu çevik, bakışları sert ve hiddetli, boyu kısa, öfkesi daha yeni geçmiş de yüzünün kızarıklığı geçmeye daha vakit bulmamış, yahut, daha şimdi öfkeleniyor da, yüzü bundan dolayı kızarıyor, ya bastonunu şimdi birinin sırtında kırmış, ha şimdi kıracak zannını veren bir halde, ağzı da birini azarlamaktan yeni susmuş gibi bir halde görmüştüm. O zamanlar çok satılan, kapakları açılınca, içlerinden yaylı bir bebek fırlayan kutuların birinden çıkmış gibi ve hayal oyununda perdeye büyük bir çiçek buketiyle gelen iri gözlü genç âşık tipini hatırlatan şımarık, kabarık ve parlak bir hali vardı. Böyle yüksek topuklarının üstünde, kızıl renkleri, yüzüne vuran şemsiyesi altında, o da bütün kuyruğunu açmış bir nevi tavuskuşunu andırmıyor muydu? Fakat, bütün bu gösterişli, iddialı haliyle, üstüne yağan kırmızımtrak ışık altında, yine, o zamanlar piyanoların üst kısımlarında, notaların konmasına mahsus gözlerin iki yanlarında, yerlerinden uzayabilen yaylı şamdanlara konması mûdat olan ve kendi köşkünde de Profesör Lange'nin konser verdiği geceler yakıldığını gördüğüm o cicili bicili, pembe ve kırmızı mumlara da benzediğini görüyordum.

Ali Nizamî Beyin, Ada vapurundan çıkıp kendisine doğru gelenlere hâkim bulunan o tümsek noktada, ökçelerinin üstünde, daha yükselmek ister gibi, dimdik, hattâ gariptir, belki de bilâkis biraz arkasına doğru eğik tuttuğu vücudu üstünden, boynunu uzatmış, uzun, kumral bıyıklarının gururuyla, uzaklara bakan, uzakları tarayan dalgın bakışlarını gördüğüm bu zamanlardan bende kalan bu hâtırasının sonraları Paris'te bir servet ve asalet züppesi olarak şöhret kazanmış olan Kont Boni de Castellane'ın gördüğüm resimlerine benzediğine de dikkat etmiştim.

Ada vapurundan çıkan halka, kendisine doğru yürüyen bizlere değil, daha uzak ufuklara doğru, sert bakışlarıyla, kır-

mızı yüzünün hırs ve âdeta haset dolu gözleriyle bakarken, belli oluyordu ki, ailesinin mevkii, sarayla münasebetleri, rütbesinin yüksekliği, halkın itibarı, hükümetin itimadı arasında yürüdüğü, yüzdüğü, uçtuğu bu zamanlar, bu azamet ve servet zirvelerinde olmasına elbette mağrurdu. Fakat daha yüksek bir mevkide olmayı istiyordu. Muzafferdi. Fakat öfkeler içinde bir zafer yerine helecansız, kavgasız, nizasız bir mevki istiyordu. Başını, israf ettiği servetinin varlıkları içinden uzatıp baktıkça malik bulunduğu nimetlerden haz almaktan ziyade, mahrum olduğunu düşündüğü şeyleri görüyor; her şeyi beraber istediği için, umduğu ve dilediği bazı nimetlerden mahrumiyetini daha çok duyuyor, daha kendisinin olmamış birtakım ganimetlere tahassürle bakıyor, aklında esen nice ankalara gönül veriyor, daha geniş ufuklara varmak, daha canlı avlar avlamak, daha mühim oyunlar kazanmak, daha derin musikiler duymak, daha bâkir aşkların vuslatına ermek sevdasını duyuyordu.

Çocukların gözleri böyle gördükleri parçalarla bilmedikleri şeyleri birbirine karıştırıp ekleyerek çarçabuk bir bütün kurmayı ve bir insanı kavramayı iyi bilirler. Bu hususta gûya birçok tecrübeleri varmış gibi beceriklidirler.

Ali Nizamî Beyi böyle kıvrak ve parlak haliyle gördüğüm zamanlar, onun hakkında birtakım hükümler vermişim. Çocuk gözlerimle meğer bu gördüklerimde hiç aldanmamışım ki, Ali Nizamî Beyin bu ilk görünüşlerinin bana ilham ettiği his ve kanaatlerin hep yerinde olduğunu, meselâ onun bol bol tattığı hayat ganimetleri içinde, dünya nimetlerinin daha nicesinden mahrum olduğunu acı acı düşündüğünü de, sonraları, ona dair görüşmelerimizde hanımlardan duyup işittiklerimle öğrenmiştim.

Bir gün de annemin küçük bir cümlesiyle şu nükteyi öğrendim: Meğer zavallı Ali Nizamî Bey selâm vermesini bilmezmiş! İşte, ahbaplarının birçoklarıyla arasının soğumasının, açılmasının sebebi çok kere bundan ibaretmiş. Filhakika, insanlarla münasebetlerinde müsamahalı, girişken, hattâ sözleriyle pek ziyade cömert ve fedakâr olan Ali Nizamî Bey böyle hep vefa perdesinden dem vurduğu için kendisinden her zaman büyük bir alâka ve muhabbet nişanesi beklendiği halde o, bir

taraftan kendi hakkındaki kanaatlerinin kendisince mevkiini mübalâğalı bir mertebeye isal etmiş olması, diğer taraftan haiz olduğu bazı kahramanlık vasıflarının kendini âdeta askerî bir kıvama erdirmiş bulunması yüzünden öyle remzî mahiyette kalan kısa bir selam vermekle iktifa edermiş ki, bunu görenler adeta bir yabancının lâkayt muamelesine benzeterek şaşırırlar, verecekleri hükümde mütereddit kalırlar ve herhalde kendilerinin boş bulunup daha evvelce lüzumundan fazla muhabbetli bir selâm vermiş olduklarına canları sıkılırmış. Halbuki bu sadece o zaman herkesçe cari olan teşrifat kaideleri içinde Ali Nizamî Beyin selâm vermesini iyice becerememesinden ileri geliyormuş!

Eski evlerimizde, haremde sütnineler, bacılar, dadılar, eski kalfalar ve selamlıkta eski lâlalar, ayvazlar, uşaklar gibi emektarların haklarını koruyan ve mevkilerini sağlayan ananelere müstenit birtakım haklar vardı. Bunlara kolay kolay dokunulamazdı. Köşkte, büyük beyefendiyle Hatçanımefendi'nin, hakikaten yerinde olan itimatlarını kazanmış bulunan emektar, ihtiyar biri, Ali Nizamî Beyin eski lâlası vardı ki, o zamanlar bu evde, bir aşiret beyi gibi, ona karşı kafa tutan yegâne adammış. Bütün bu saltanat içinde bazen annesinin bile sözünü geçiremediği Ali Nizamî Beyin de sözünü geçiremediği bu tek adam köşkte bütün kalfaların "abusülvecih suratlı" demekte ittifak ettikleri Hüseyin Ağa idi. O, Ali Nizamî Beyi, küçüklüğünde –zaten bir türlü beğendiremediği– ve bir müddet sonra, bitirmeden birer birer terkettiği bir sürü mekteplere götürüp getirmiş ve şimdi de onun çocuklarını gezmeye götürüyordu. Köşkün arka tarafında bakımlı bahçenin hududu bittikten sonra başlayan bakımsız sahanın bir kenarında, o çirkin sesli tavuskuşlarının kendisine kafa tutar, inat eder gibi önünde dolaştıkları, tek katlı kârgir binanın basık tavanlı bir odasında yatıp kalkan, kimse ile iyi geçinemeyen, bir hayli yaşlı, beyaz saçlı ve sakallı, gamlı bakışlı ve hakikaten ters suratlı bu Hüseyin Ağa, köşkteki eski mevkiine ve asıl eski efendilerinin itimatlarına dayanarak –yine hanımların anlattıklarına göre– Ali Nizamî Beyin "gidişatını" hiç beğenmiyor, alafrangalıklarına kızıp köpürüyor, israfından bahsolunurken "haramdır!" diye

içini çekiyor, hep bu köşkte oturduğu halde, ona küskün duruyor, senelerden beridir evinde oturuyor amma kendisiyle görüşmüyormuş! Senelerden beridir ona dargınmış! Hiçbir sözünü dinlemez ve hattâ yüzüne bile bakmazmış!

Hüseyin Ağa, kendi hayatını o kadar şiddetli ve kaba bir inat ile yaşarmış ki, her saniyesinde kendini dünyanın bir zerresiyle tezat haline koyarmış. Benliğinin şiirini duymak hassasından tamamıyla mahrummuş. İnsanları ve eşyaları ruhumuzla kavranılır birtakım tahassüsler şeklinde telakki etmezmiş. Kâinattan kendi kafasında hasıl ettiği bir şekle uymayan insanları derhal itham etmekle uğraşırmış. Ve bunlara bulduğu kusurların en mühimi dinsiz olmaları kabahatiymiş.

Herkese sövüp sayan, herkesi kırıp geçiren Ali Nizamî Bey ise yalnız bu eski lâlasına dokunmayı, annesinin ve efkârı umumiyenin önünde, kendisinin tâbi olduğu asalet kaidelerince, mümkün görmüyor, bu anne ve bu an'ane Hüseyin Ağanın muafiyetini mekemmelen koruyormuş.

Hanımlar, Hüseyin Ağadan bahsederlerken: "Müslüman adamdır, hiç bu sefahata razı olur mu?" diyorlar, Hüseyin Ağanın "İsraf haramdır" vecizesini tekrar ediyorlar ve böylelikle istedikleri gibi yine Ali Nizamî Beyden bahsetmek vesilesini bulmuş oluyorlardı. Lâkin Hüseyin Ağa, bu hanımlar gibi, Ali Nizamî Beyin züppeliklerini hem tenkid, hem gizlice takdir edenlerden değildi. O, sadece tezyif ediyor ve "Dalkavuklar ne derlerse desinler, bizim küçük bey delidir, vesselâm!" diyormuş!

İşte Ali Nizamî Bey hakkında o zaman bildiklerim, aşağı yukarı, hep bu sathî malûmat ile daha bunlara dair birtakım tuhaf tafsilât ve gülünç teferruattan ibaretti. Çocukluk saffeti ve düşüncesizliği ne rahattır! Ali Nizamî Beyin "har vurup harman savurduğu" söylenilen bu serveti ona nereden, ecdadından mı gelmişti? Kendisinin yüksek maaşlı bir memuriyeti, bol irat getiren bir imtiyazı mı vardı? Yoksa, o zamanlarda hükûmet nezdinde nüfuzlarını para kazanmak için kullanan adamlardan biri miydi? Çocuklar böyle şeyleri merak ederek bu gibi suallerle zihinlerini yormayı bilmezler.

Galatasaray mektebine girdikten sonra artık Ali Nizamî

Beyin Nizam caddesindeki köşkünü unutur gibi olmuştum. O gûya benim çocukluk zamanımın içinde kalarak onunla birlikte geçmişti. Halbuki oğullarının ikisi de bu mektebin talebelerindendi. Onlarla görüşürken Ali Nizamî Beyden haber almam pek tabiî olacakken ben, senelerle, ondan hiçbir haber almamıştım.

II

O vakitler, daha uzun süren ve gûya içlerine daha çok vakit giren senelerden bilmem kaç tanesi geçtikten sonra, gece yatılı bulunduğum Galatasaray Mektebinden çıkmış olduğum bir hafta tatili günü, Köprü üstünde, bölümlü bir Bektaşi tacı ve siyah bir cübbe giyen kısa boylu, pembe yüzlü, iri gözlü birisinin Ali Nizamî Beye pek benzediğini –aman Yarabbi! Gözlerime inanamıyordum– Ali Nizamî Beyin kendisi olduğunu görünce duyduğum hayreti tasavvur edebilirsiniz!

Ali Nizamî Bey, o alafranga, o züppe, o gösteriş meraklısı, o kibirli, o müsrif, o hoppa, o "insolent" Ali Nizamî Bey, karşımda şimdi bu kılıktaydı! Çocuk gözlerime o zamana kadar hiç kimse ne giyim, ne haricî şekil, ne de bunların delâlet ettiği tabiat ve mâna itibarıyla bu kadar katî bir fark ve böyle tam bir değişme göstermiş değildi. Gerçi bu yaşadığımız zamanlar, bizim, bir tahtıravalli oynar gibi, bir hayli ilerlemiş bir alafrangalıktan bir hayli geri kalmış bir şarklılığa, lezzetle, bir gidip, bir geldiğimiz zamanlardı. Fakat, aynı bir adamın bu kadar az bir vakit içinde, o kadar gösterişli bir alafrangalıktan bu kadar koyu bir şarklılığa geçişine cidden hayretler içinde kalıyordum. Onu, hayatının geçen devriyle, bu şimdiki şekline o kadar hazırlanmamış biliyordum ki, bu haline şaşmaktan ve şaşırmaktan kendimi alamıyor, tabiata muhalif addettiğimiz bazı manzaraların ve oluşların verdiği nahoş teessürü, ezayı duyuyordum.

Ali Nizamî Beyin şimdi boynunda yakalığı yoktu. Açık yakalı bir mintan giyiyordu. Bektaşi tacı başına, cübbesi vücuduna çok büyük ve geniş gelerek, âdeta iğreti durarak, ona bir nevi zavallılık hali veriyordu. O zamanlarda yollardan gelip geçtiklerini gördüğümüz şeyh efendiler kendilerine göre bir "ağır ezgi, fıstıkî makam" tuttururlar, hareketlerinde yavaş bir edaya uyarlardı. Onların bütün bir ağırbaşlı üslupları vardı ki, Ali Nizamî

Beye yakışmıyor ve zaten o da bu makama tâbi olmuyordu. Bu tezadın tuhaflığı bir dakika içinde gözlerime bir felaket ve şeamet manzarası halinde çarptı.

Fakat, o beni görünce, sakin ve memnun bir yüzle kalmıştı. Bana elini uzatarak, değişmiş, gûya gözyaşlarıyla nemlenmiş ve incelmiş bir sesle, en evvel:

— Oğlum, elimi öp!.. diye başladı. Sonra yüzüme bakarak, dedi ki:

— Ben şimdi "Baba" oldum! Çamlıca'da da bir hanıkah açtım!..

Hayır, ne kadar istesem, özensem, Ali Nizamî Beyin bana bu masum gözleriyle, bu deryâdil haliyle, bu kadar yumuşamış ve maverâîleşmiş sesiyle "Çamlıca'da bir hanıkah açtım!" cümlesine sıkıştırdığını duyduğum mânaları size bir türlü duyuramayacağım. Sanki kullandığı bu kelimelerden ziyade, o halinin lisanıyla bana:

— Sen çocuk gibisin! Bundan dolayı bu halâsın ehemmiyetini tamamen takdir edemezsin! Mümkünse bak, gör, dinle! Sana bir müjde veriyorum: Bir hanıkah, bir kurtuluş diyarı, bir dergâh açtım! Orada mutlu, mukaddes bir ömür sürülecek! Kim dilerse ve sen istersen gelip bu kurtuluştan kâm alabileceksiniz! O hatırlar gibi olduğunu tahmin ettiğim eski, kâbuslu, fırtınalı zamanlar geçti! Bâki kalan ömrümüz bize artık büyük bir lûtuf ve nimettir. Mazide elbette gönüllerimizin anlaştığı zamanlar olmuştu. Onların hürmetine söylüyorum. Çamlıca'da, pencereleri uhreviyete bakan bir hanıkah açtım!.. gibi bir şeyler ifade ediyordu. Ve Ali Nizamî Bey daha sade bir eda ile devam ediyordu:

— Şimdilik bir tek müridim var: Bizim Hüseyin Ağa!.. Fakat, umarım, Cenabı Hakkın inayetiyle yakında daha birçokları gelirler!.. Ocağımız şenlenir! Annelerine selam söyle!.. Seni bir gün bana göndersinler!.. Haydi, evladım, seni Allahın birliğine emanet ettim!..

Bunları söyleyen sesinde olduğu kadar bu sözlerin özünde ve üslubunda da eskiden bildiğimiz Ali Nizamî Beyi bulamıyordum.

O da öyle değişmişti ki! Kırmızı teni şimdi toz pembesi ol-

muş, bıyıklarının altını kumral bir sakal kaplamış, fakat, asıl, gözleri başkalaşmış ve o, asıl bakışlarıyla değişmişti. Gördüğümüz gözler bize neler gösterir! Hepimiz gözlerimize ancak etrafımızı, başkalarını görmeyi umarız. Nadiren hatırlarız ki, gözlerimizle, asıl kendimizi göstermiş oluruz. Gözlerimiz, bizim görmemize yaradığı kadar başkalarına da kendimizi göstermeye yeter. Ali Nizamî Beyin bakışları artık büsbütün başka bir ruh ve hüviyet izhar ediyordu. Eski mağrur, hiddetli, sert bakışları silinmişti. Hayata saffet, muhabbet ve şefkatle bakıyordu. Gözleri iç âleme açılan ve onları gösteren pencerelere dönmüştü. Bu gözler nemlenmiş, ıslanmış, adeta boğulmuş bir bakışla bakıyor, yaşayarak parıldıyordu. Ve bunları görünce insan, derhal teşhisini koyuyor ve üst üste, "Ne iyi kalpli adam! İyiliği gözlerinden belli! Fakat ne bozuk zihinli adam! Zavallının aklı kalmamış!" diyordu.

İlk gençlikte böyle şeylerin tesirleri daha büyük oluyor. O akşam bir hayli üzülmüş ve büyük bir teessüre kapılmıştım. Bu felâketi evdeki, Ali Nizamî Beyin "Annelerin" diye andığı anneme, anneanneme ve annemin büyükannesi olan büyük nineme nasıl haber verecektim? Ve kimbilir onlar da ne kadar müteessir olacaklardı! Ehemmiyet verdiğimiz her sözün ağzımızdan çıkabilmek için merhun bulunduğu bir vakit vardır. Tehlikeli bulduğumuz her sözü açığa vurmak için bir karantina devrine tabi tutarız. Zehrini bildiğimiz her söz, çiçekler arasında dolaşan bir yılan gibi, başka sathî sözler altına gizlene gizlene süründükten sonra ifadesinin imkânını bulur ve meydana çıkar.

O zamanlarda, yemekten sonraları, hepimiz arasında, akide şekerleri gibi mümkün mertebe tatlı sözler söylenmesi âdetti. Fakat, bunlar altında, canları yakacak sözün dilimin ucunda hazırlandığını, toplandığını duyuyordum. Ve onu söylemek için, hizmetçilerin, oturduğumuz odaya getirdikleri kahve fincanlarını toplayıp belki de, bütün gün hizmet ettikleri bizleri, bol bol çekiştirmeye gittikleri zamanı bekliyordum. Zira o vakitler, onlar böyle büsbütün çekildikten sonra başlayan, daha ince düşüncelerin ifadesine daha uygun gelen, daha ziyade gece içine giren, daha mahrem bir nevi muhasebe ve itiraf faslı başlar ve gecesine göre, uzun veya kısa, yatmak zamanına kadar sürerdi.

Hiçbir şey demek olmayan lâkırdıların yani sesli, sözlü bir sükût faslının geçerek bir nevi fiil ve icra demek olan söz saatinin çalmasını bekliyordum.

Bu "vakt-i merhun" gelince, annelerime, fazla sıkılmasınlar diye, lâtife etmek ve gülmek taklidiyle, fakat, böyle zamanlarda olduğu gibi, teskin edemediğim bir heyecan perdesiyle çıktığını duyduğum bir sesle:

— Size tuhaf bir şey söyleyeceğim!.. diye başladım, bugün, Köprü üstünde bir Bektaşi şeyhi kıyafetiyle kimi görsem beğenirsiniz? Bir türlü tahmin edemezsiniz! Ali Nizamî Beyi!..

Halbuki annelerim meğer her şeyi biliyorlarmış! Annem bana:

— Biz biliyorduk da sana söylemek istememiştik! Mektepte oğullarından sen hiçbir şey duymadın mı? dedi. O zaman annelerim, müteessir seslerle ve en acı noktalara pek hafiften dokunarak, birbirlerinin söylediklerine ilâvelerle, macerayı anlattılar:

Son zamanlarda Nizam caddesindekilerin başlarına cidden bir felâket silsilesi çökmüştü. Meğer, ben, akrabalarının görüştükleri insanlara kolayca bağlanan fakat görüşmediklerini de aynı kolaylıkla unutan çocukların kayıtsızlığıyla, onlardan habersiz kalmış olduğum o birkaç sene içinde, Ali Nizamî Beyin en evvel, herkesin hürmetini kazanmış olan babası ölmüş! İsraf ettiği servet ise asıl kendisinin değil, beraber yaşadığı bu babasıyla annesinin imiş. Babasının ayrı yaşayan başka bir oğlu daha varmış. Kendisinin zedelenmesine o kadar yardım etmiş olduğu miras evvelki bütün tahminlerin dûnunda çıkmış. Bu servet, kardeşiyle taksim edilince, Ali Nizamî Bey kendisine düşen parayı az zaman içinde harcamış, bitirmiş. Zira meğer onun bir taraftan da yüksek mürekkep faiz hesaplarıyla, bir yara gibi işleyen, gizli tutulmuş büyük borçları da varmış! Zavallı Hatçanımefendi bu sıkıntılar arasında vefat etmiş! Uzak vilayetlerdeki çiftlikler, Sirkeci'deki hanlar, Galata'daki dükkânlar, Beyoğlu'ndaki apartmanlar, Nizam caddesindeki köşk, arka tarafındaki arsalar, serler, kuşlar, atlar, arabalar, eşyalar, tablolar, koleksiyonlar, her şey hemen yok pahasına "haraç mezat" satılmış!

O zaman da bu arka arkaya gelen felâketler Ali Nizamî Beyi hasta etmiş.

Yaşlı hanımlar, doktorlardan daha yeni işiterek, ne olduğunu pek bilmeden itibar edip belledikleri bir kelime ile, “artık siz anlarsınız!” demek ister gibi bakışlarla, “Apopleksi olmuş!” diyorlar, annem bu izaha iştirak etmeyerek, “Ben paralizi olmuş biliyorum!” diyor ve yabancı kelimeler, o zamanda bile, aramıza girerek aramızı açıyor ve Ali Nizamî Beyin hastalığı nüzül mü, değil mi, başka bir şey mi, anlaşılmamış kalıyordu.

Bunun üzerine de Ali Nizamî Beyin kafasındaki zaten bir kuş beyni kadar hafif olan beyni “sırra kadem basmış!” Zavallının şimdi aklından zoru varmış! Mülkiyet hakkındaki fikirleri adamakıllı karışmış. Artık bu meselede etrafında gördüğü taassuba hiç iştirak etmiyormuş. Şimdi bellibaşlı bir evi olmadığı için sık sık gece yatısına gittiği akraba ve dost evlerinden ertesi sabahları dönmek isterken, misafirliğe geldiği İstanbul’un bu karışık ve uzak mahallelerinden avdet için lâzım gelen masrafları –tıpkı gittikleri yerlere lazım gelen benzini iyi hesap etmesini bilemeyen şoförler gibi– yorgun zihninde iyice hesaplayamamış olduğu için kendisine tahmininden fazla pahalıya malolacağını görür ve ev sahibinden avdet parasını da istemeyeceğini düşünerek müşkül mevkilerde kalırmış.

Zaten onun vaktiyle bir gecede iki üç yüz altın kaybetmesi de, tıpkı şimdi gittiği yerlerden dönmek için yol parası bulamaması gibi, aynı bir hesapsızlığın netice ve tecellisi değil miydi? Şimdi de hislerine kapılarak ve isteklerine uyarak, kudretinden fazla bir masrafı göze alıp yola çıktığı zaman yaptığı, eskiden beri devam eden aynı bir hesapsızlıktan ibaret sayılmaz mıydı?

Hulâsa, işte böyle, yerine dönmek için müşkül mevkide kaldığı sabahlar, Ali Nizamî Bey, her bulunduğu evden kendisine verilmemiş bir hâtıra, bir yadigâr, bir hediye alıp götürmeye başlamış. Böylece, bir miktar paraya kolayca tahvil edilebilir gördüğü bir şeyi alıp cebine koyarak çıkar, gidermiş. O zamanlar bütün evlerin hemen her odasında gûya kendi kendilerine türemiş, üremiş ve bulundukları yerlere gelip yerleşmiş gibi, az çok kıymetleri olan, bir sürü ufak tefek eşya bulunurdu. Mesela konsolun üstünde duran bir saat. Namaz seccadesinin içindeki

necef veya ödağacı tesbih. Etajerin üstünde bir gümüş sigara kutusu. Arkası gümüş küçük bir el aynası. Daha birtakım şeyler ki, misafirden saklanması tabii hatıra gelmezdi. İşte Ali Nizamî Bey giderken usulca bu şeylerden birini alır, beraber götürürmüş.

Bazen de hilesinin meydana çıktığı olurmuş. Nasıl ki bir gün, gitmeden, paltosunun yan cebine sıkıştırdığı bir çalar saat, o tam ev sahibine vedâ ederken –böyle gizlice bir paltonun yan cebine saklanmış olduğuna hiç ehemmiyet vermeyerek– her zamanki itinasıyla, gür sesiyle, saatleri birer birer çalmaya başlayınca, Ali Nizamî Bey bu saygısız saati cebinden çıkararak, "Affedersiniz efendim, ferâmüş etmişim!" diyerek sofaya, meydana bırakmış ve çıkıp gitmiş!

Ali Nizamî Beye, belki, yerli yerinde kalan bütün bir süslü püslü eve nisbetle bu götürdüğü şey o kadar küçük görünüyordu ki ihtimal bunu ev sahipleri farkedemezler sanıyor, yine, ihtimal ki, ailesi erkânının yahut eski dostlarının iyiliklerine, kibarlıklarına o kadar güveniyordu ki bu götürdüğü şeyi kendisine çok görmeyeceklerine hükmediyordu. Belki de, böylelikle, hem kendisini istemez ezâ ve zahmetinden, hem de onları acımak külfetinden ve, vermek mecburiyetinden kurtarmak için, bunu aralarında sır gibi örtülecek ve saklanacak bir şey ad ile, bunları almak müsaadesini istemeyi abes sayıyordu.

Esasen bu gibi şeylere vaktiyle de hiçbir kıymet atfetmiş değil ki! Bunları, iki eliyle, etrafındakilere senelerle dağıtmış değil miydi? Yabancılar belki bu yaptıklarına, bu müsaadesiz tesahüplere "aşırmak" diyeceklerdi. Fakat onun yorgun zihni bu ağır tâbiri duysa hiç kabul eder miydi? O, sadece alıp cebine koyduğu bu ehemmiyetsiz şeylerle bir yol, bir vapur, bir tramvay, bir kahve, bir çay, bir simit ve salep parası ediniyor ve kısmen bundan dolayıdır ki buna hiçbir ehemmiyet vermiyordu.

Hattâ, bu ev sahiplerinden bazılarının bu şeyleri götürdüğünün farkına varmış olsalar bile bunu mutlaka kendisine bağışlayacaklarına, bu ehemmiyetsiz şeyi görmemezliğe geleceklerine, onların kibarlığı hakkında evvelce beslediği bir emniyetle, o kadar kanaati vardı ki ihtimal bunlardan birisi bunu meydana koysa Ali Nizamî Bey yalnız hiddet değil, hem de hayret

edecek, "A? Hiç bu yaptığınız size yakışır mı? Böyle şeylerden bahsetmek ayıp değil mi?" diye ona çıkışacak veyahut serzeniş edecekti.

Filhakika, ev sahiplerinden bazıları, ilk önceleri, ondan değil de, kendi hizmetçilerinden şüphelenmişler. Fakat, acıklı hakikat, hep onun geldiği gecelerden sonra, gittiği sabahlar tekerrür ede ede kendini âdeta zorla kabul ettirmiş. Ev sahipleri eski dünya kaideleri değişmiş gibi bir buhrana, şaşkınlığa tutulmuşlar, gördüklerine inanamıyorlarmış. Ancak hizmetçiler hiçbir tereddüt duymuyorlar ve bildiklerini olduğu gibi söylemekte de hiçbir beis görmüyorlarmış.

Bunun üzerine bütün familya âzası (zira aile kelimesi yerine familya kelimesinin moda olduğu devirdi) zavallının bu haline pek çok acımışlar, hattâ, gizlice ağlamışlar bile, amma, ne yapsınlar? Hepsi de, birer birer, ona evlerinin kapılarını kapamışlar.

Kendisi, şimdi, Çamlıca'nın Karacaahmet mezarlığına bakan bir sırtında "camları kırık, bacası yıkık" bir ev tutmuş ve burada gûya bir tekke, bir Bektaşi tekkesi açmış. O şimdi "şeyh" mânasına gelmek üzere, "Baba oldum!" diyormuş ama, bu sözüne budala ve bunak Hüseyin Ağadan başka inanan bir Allah kulu yokmuş!

Ben, annelerime, Ali Nizamî Beyin sözlerini naklederken, Çamlıca'daki "hanıkaha" davet edildiğimi gizlemiş, bunu söyleyememiştim. Zira bu sirkat ve cinnet hikâyelerinden sonra, ne kadar ısrar etsem, Çamlıca'ya gitmek isteyişimin kendilerine mânasız ve münasebetsiz görüneceğini ve oraya nafile yere gitmeme mâni olmak isteyeceklerini biliyordum. Halbuki Ali Nizamî Beyin, Köprüde bana tevcih ettiği iyi tebessümüyle bakışlarının davetini cevapsız bırakamayacağımı da biliyordum. Köprüde, bundan evvel de gönüllerimizin birleştiğini telmih etmesine rağmen, bunlar bana onun ilk defa bakan ve belki de beni ilk defa gören bakışlarıydı. Bana bu iyilikle hitap eden davetin sessiz ricasına dayanmamın imkânı yoktu.

Ve, ruhları duymasın, bir kere Çamlıca yanından Karacaahmet mezarlığına bakan bir noktada Ali Nizamî Beyin "Hanıkah" dediği evceğize gidip kendisini ziyaret ettim. Bu, küçük, daracık, boyanmamış kuru tahtadan yapılma pek iptidaî bir ev-

di. Fakat, dedikleri gibi, camlarını kırık, bacasını yıkık bulmadım. Ancak, bu baca, belki artık tütmüyordu. Bu hakir ev içinde hayatın tadı maddî hiçbir varlıktan, hattâ, esaslı hiçbir mantıktan değil, fakat derin safvet ve şefkat tabakalarından sızan ve bir ahmet halinde duyulan –İstanbul'da binlerce ve binlercesi bulunan– âdeta maddiyattan kurtula ayrıla tamamen manevileşmiş evlerden biriydi.

Burada, Ali Nizamî Beyin Nizam köşkündeki –bu civar komşularının hiç bilmedikleri, hattâ farzedemeyecekleri ve ancak Hüseyin Ağa ile benim gibi onun mazisini görmüş olanların hatırlayabilecekleri– ihtişamından hiçbir eser, hiçbir iz kalmamıştı.

Ah, hani o eski âlâyişler nerdeydi? O akşam saatlerinde tertipli bir alaya iştirak içinmişçesine gelen ağırbaşlı, mağrur bakışlı, edib tavırlı misafirler ve o deryadil, gönül alıcı ahbaplar, o babacan kumarbazlar nerede? Kocaman odaları dolduran bu dostlar ağırlanırken birer sanatkâr zihniyetiyle çalışan aşçılar, ustalar, çıraklar, uşaklar; öteye beriye koşuşan hamarat, memnun, işgüzar hizmetçiler; vefakâr yüzlü, hanım edalı dadılar, bacılar, tayalar; efendi huylu lâlalar, ayvazlar nerede? Bütün o merak edilen, sevilen, yetiştirilen, biriktirilen nazlı ve nâdide şeyler nerede? Duvarları kaplayan ve daha eski, daha kuvvetli devirlerin daha çevik, daha çalâk insanlarını yaşatan o eski resimler, tablolar nerede? Eski serlerin derin bir tabiat iksiri gibi topladığı, yığdığı bahar kokuları nerede? Esvapların iliğinde bir günlük ömrünü sürerken ne kadar nazlı bir mahsul olduğunu gösteren ve duyuran o çiçekler, orkideler nerede? Üstlerinde mineler, çiçekler, gözler, mücevherler ve mevsimler taşır gibi dolaşan o muhteşem tavuskuşları nerede? Adanın, ilâhî bir sırrın açılışını bekler gibi, baştan başa bir ince güzelliğe büründüğü, karanın gökyüzüne çıktığı hissini veren gecelerde orkestradan taşarak Nizam semtini denize kadar dolduran o sevdalı ve hırslı, mehtaplı ve güneşli, gümüşten ve altından musiki sesleri; saadet ve lezzetleri birer birer, uzun uzun çağıran o dâhi ve mecnun sesler nerede? Birer mısra zarafetiyle şaklayan kamçılar altında şahlanan bir hırsla daha büyük lezzetlere doğru

yol alır gibi coşan atlar, arabalar nerede? Akraba hanımlardan gizlenerek İstanbul'un ücra semtlerinde gezdirilen, dolaştırılan, kapattırılan o güzel gözdeler, o sevdalı metresler, o şuh kapatmalar nerede? Dünyanın bütün güzel yollarında dayanmak için o kıymetli maddelerden oyulmuş ince saplı, altın başlı bastonlar nerede? Ve bu yollarda bol bol gezinmek, gittikçe ilerlemek için hazırlanmış, sıralanmış, o koskoca esvap dolabının alt katını doldurmuş sıra bekleyen bütün o sağlam ve süslü, rahat ve cicili bicili iskarpinler, potinler, çizmeler nerede?

Sanki bütün bunlar, peri masalı vakalarını andıran bir mantıkla, hepsi de o büyük esvap dolabının alt gözünde yan yana duran kırk çift ayakkabının her birini giyerek çekilmişler ve başlarını bir kere çevirip arkalarına bakmadan artık bir daha gelmemek üzere yürümüşler, gitmişler, rûyalarda görünmüş şeyler gibi, silinivermişlerdi. Şimdi hepsi de yok olmuşlar, kayıplara karışmışlardı.

Ya Ali Nizamî Beyin kendisi, Çamlıca'nın bu ayaklara batan, acemi yapısı kaldırım taşları, tozlu yolları üstünde hanıkah dediği evinin bir basamağına oturtulmuş bir maltataşından ibaret eşiğine gelmek için o eski koleksiyonunun hep alafranga yollarda gezinmek ve dolaşmak için toplanmış bütün o iskarpinler ve potinler arasından acaba hangisini intihap etmişti? Ayaklarına baktım. Şimdi, ayaklarında, o koleksiyonunda mevcut olduğunu hiç görmediğim kenarları lâstikli mestler vardı. Sokağa çıkarken bunların altına giydiği, arkaları mahmuzlu galoşları da kapının önüne bırakmıştı.

Bu evde gözlerimin ilk gördüklerine baksam ve uysam Montesquieu'nün Romalılar için söylediğini ben de gördüklerim hakkında tekrar ederek: "Ali Nizamî Beyin azamet ve inhitatı" diyebilecektim. Fakat buna mahal kalmadan tecrübesizlerin ve ihtiyatsızların mâruz kaldıkları hayrete düştüğümü duyuyordum: Hayret!.. Cidden hayret!.. Evet, hep biliriz ki medeniyet, rahat ve saadet fikirlerini mutlaka ve daima para ile hesaplamak, maddiyat ile ölçmek kararı büyük bir yanlışlık ve haksızlık olur. Fakat buna rağmen bu hatalarda kısmen olsun ısrar ederiz. Şaşıyordum, zira bütün kayıplarına, bütün

yoksullluklarına rağmen, Ali Nizamî Beyin şimdi yaşadığı hayatın hakikati başka bir durumdaydı. Ben bütün dikkatime, eski duyduklarıma ve bir an evvelki merhametime rağmen onu ömrünün ilk zengin ve parlak devresinde bulduğumdan daha sakin, daha mesut görüyordum. Ali Nizamî Bey asıl şimdi aradığını bulmuş gibiydi. Gûya bir yoksul şimdi kâm almış, bir daüssılalı murad edindiği toprağa ermiş, bir müfrit rahata kavuşmuş, bir nâşâd şimdi şâdolmuştu!..

Zaten o gün gözlerimle gördüklerimi sonraları düşüncelerimle kendi kendime tefsir etmiş oldum: O zamana kadar Ali Nizamî Bey de, hulâsa itibarıyla, bütün akrabaları, etrafındaki insanların çoğu ve biraz da hemen bütün insanlar gibi, kendisine fazla güvenen, fazla bir kıymet veren, gösteriş meraklısı, biraz sanat meraklılığı taslayan, ani öfkelere kapılan, ötekine berikine kızan ve çatan, bütün tabiat ve mâneviyatında, birbirine karışık olarak, bir hayli sathîlik, biraz da acayiplik bulunan bir adamdı. Böylelerinin ekseriyetle sıhhatleri nispetinde sathî kalarak burunlarının ötesini göremediklerini; fikirleri etlerinden çözülemeyerek, maddî olmayan bir şeyi iyice düşünemediklerini ve hep gürültücü ve kaba zevklerle iktifa ettiklerini daima görürüz.

Böylelerinin biraz derince duymak, biraz serbestçe düşünmek için, bir parça buhranlı bir hassasiyete geçmeleri, biraz hasta olmuş olmaları lâzım geldiği, fazla ince sayılan bazı his ve fikirlerin ruhlarına ve kafalarına ancak duydukları bir elemin, çektikleri bir ıstırabın delâletiyle ve âdeta geçirdikleri bir hastalığın süzgecinden geçerek gelebildiği hakikati bu defa bu vakada bir karikatüre benzeyen bir katiyet ve mübalağa ile meydana çıkmış, öyle ki âdeta iyiliğin ancak biraz tereddî ve inhitat mahsulü olabileceğini zannettirecek şekilde gözlere çarpmış oluyordu.

Evvelce kendisine belki lüzumundan fazla gelen kanı ve parası ona bir taşkınlık veriyormuş. Hastalık onun kırmızı tenini pembeleştirmiş, vücudunun yağlarını eritmiş, biraz şişkin görünen yüzünü yatıştırmış, fırlak gözlerinin afacan bakışlarını teskin etmiş, ayn ızamanda tabiatının acılarını eriterek gidermişti. Şimdi, muhakkak acıdığım ve biraz sever gibi olduğum

bu adam eski halinde kalmış olsaydı tahammül etmek imkânını bulamayacağım, evet, hasta ve harap olmasa, tahammülfersa kalacak Ali Nizamî Bey değil miydi? O iyi bir ana babadan doğmuş olduğu için, ruhu vücudunun cürufundan kurtulunca, asıl mayası meydana çıkmıştı. Ve bu iyi bir maya idi. O artık sâf bir öz kalmıştı.

Vaktiyle bu Ali Nizamî Beyin ne biçimsiz, ne zor ve ne de çok merakları ve ihtiyaçları vardı! Vaktiyle hiçbir şeyi kendi şan ve şerefine layık bulmaz, nimetlerin silsilesini kendisine az görür, ikide bir kanı başına sıçrar, bağırır, etrafındakileri azarlar, kırbaçlamaya kalkardı. Tekmil bu ihtiyaçları maddiyat sahasında elde etmek ve hayatta tatbik etmek kimbilir ne kadar güç ve ne kadar da zahmetliydi! O ikide bir öfkelenmeler, bağırıp çağırmalar, (hattâ, bir defasında, boğazı yırtılarak ağzından kan boşanmıştı da zavallı Hatçanımefendi'nin az kalsın yüreğine inecekti!) hep bunun için değil miydi?

Ali Nizamî Bey, vaktiyle, maddî bir bolluk içindeyken, yoksulluğunu çektiği nice nimetlere, asıl şimdi, her şeyden maddeten mahrum kaldığı bu zamanlarda konmuş; bütün o eski servet ve ihtişamını kaybetmiş olan bu adam, vaktiyle bin zahmetle kovaladığı, aradığı fakat bir türlü bulamadığı, elde edemediği sükûna, rahata ve saadete asıl şimdi kavuşmuştu. Zira bulduğuna kanmak bulmak demektir. Asıl saadetin (basit, fakat gözden kaçıp unutulan hakikat!) içimizdeki kanaatten ibaret nisbî bir şey olduğu, esastır.

Ali Nizamî Bey ihtimal ki hastalanmış olduğu günlerde her şeyin o hiç düşünmek istemediği fâniliği ona iç yüzünden görünmüştü. O, vaktiyle, hiç hatırlamak istemediği ölümle bir an göz göze gelmiş olduğu içindir ki ruh rüştüne ererek böyle uhrevî bir tevekkülle selâmete erişmişti. Demek ki onda ya hiç yeryüzüne çıkmamış yahut kurumuş, susmuş sanılacak ırmaklar, hassasiyetinin tabakalarında, alttan alta devam ettikleri için, insanlığın maziden gelen bu kör kuvvetleri ve ırkının en iptidaî tabiatları tehlike ânında birden coşarak, taşarak ve onun imdadına koşarak bütün kuraklığını eritmiş, kendisinden o kadar uzak gözüken ve kendisinin o kadar mahrum göründüğü bir şarklı ve müslüman tevekkülü ona büyük bir teselli ve tam

bir devâ, şifa ve inşirah olmuş, İbsen'in diyeceği gibi "Hayatı bir yalan" olmuş ve kendisini kurtarmıştı!

Sebepler ne kadar ayrı, talihler ne kadar başka ve ölçüler ne kadar farklı olursa olsun, işte, dünya saltanatını bırakarak bir manastıra çekilen İmparator Şarlken gibi, Ali Nizamî Bey de, bir bakıma, kendisini, "hanıkah" dediği evinde, sırtından yükünü atmış, ferahlamış duyuyordu.

Başkaları onun, etrafındaki her şeyi soldurmuş bir sonbahara girdiğini görüyor, öyle sanıyorlar, halbuki o kalbinin, gönlünün içinde çiçekler açan bir bahara kavuşmuş oluyordu. Ve her zaman kullandığı tâbir ile, işte, asıl şimdi "muradına eriyordu!"

Şimdi bu fakir ve yoksul evin içindeki adam mânen ne kadar zengin, rahat ve mesuttu! Kendini bir selâmet diyarına ulaşmış, âsude, müsterih bir ömür içinde, dünyayı iyi ve âlemi dost telâkki ediyordu. Aklının kıtlığıyla, tembelliğinin verdiği bir rehavetle, artık büyük bir dünya rahatına kavuşmuştu. Uzun bir alışkanlıkla hayatta sarfetmeye muhtaç olduğu irade ve idare unsurlarını şimdi hep kalbî ve fikrî tefsirler, dualar şeklinde harcıyordu. Artık her türlü merak ve gösterişten uzak, memnun, insaflı ve iyi gönlünden muttasıl tüten bir hayal içinde yaşıyordu.

Bütün etrafıyla öyle uyuşkan bir ruh olmuştu ki vaktiyle gözlerine batan, âsabını bozan, kendisini yoran şeyler şimdi birer nimet gibi geliyor, muhiti kendisine bir cennet gibi gözüküyor, ruhu merhamet ve şefkat hisleriyle, hidayet ve rahmet ümitleriyle çalkanıyor, böylece uhrevî bir âleme kapanmış oluyordu. Bu hayatta kendini mesut duyuyor, kendi gönlüne uygun masallarını, hülyalarını, rüyalarını, seviyor, hep bunları düşünüyor, bunlarla avunuyor ve hayalinde uzun uzun bunları okşuyordu. Vaktiyle, bir vuslata ermek, fırtınalarla dövüşerek şimşekleri yenmek gibi bir zahmetten şimdi –şükür yarabbi!– bunlar ne kadar sadeleşmişti! Şimdi bütün isteklerini hep hayal içinde tasavvur ve kabul etmek, muradına ermiş olmak, bilâkis, ne kadar kolay, mûnis, rahat ve dinlendiriciydi! Denilebilir ki hayat ve hakikatle ne kadar ciddi münasebetleri varsa o bunların cümlesini kesmişti! O şimdi maneviyatının ummanında yüzüyor, hülyasının fezâsında uçuyordu. Denile-

bilir ki ömründe daha bu kadar memnun ve mesut olduğunu duymamıştı!

Ali Nizamî Bey, şimdi, kendini hayata minnettar ve insanlara kardeş duyuyordu. Şimdi, her şeyin, büyük bir inkişaf içinde, sırrını bir güneş gibi açtığını ve ruhunu bir çağlayan halinde döktüğünü biliyor; her şeyin hayra delâletini ve herkesin iyiliğini istiyor; havadan, hayattan memnun olarak haz alıyor; ruhu daimi bir inşirah lezzetiyle açılıyordu. Şimdi, velevki bir orkide olmasın, en hakir bir çiçek, bir kır çiçeği gözlerine harikulâde bir güzellik numanesi, bir mucize gibi görünüyor; bir tek çiçekte vaktiyle serlerin yetiştirdiği bütün çiçeklerin kokularını birden duymuş oluyor; bir tek gül ona bütün bir Cebel-i Bereket kokusu döküyor; bir tek gülün kokusu ona çok geliyordu. Ve bir parça kolonya sürünmek ona tıpkı morfin, kokain ve eroin kullanmak gibi tesir ediyor, baharda ilk meşkeden bir tek kuşun tane tane cıvıltısında vaktiyle dinlediği Maestro Lange'lerin orkestralarını, Profesör Hegyei'lerin piyanolarını birden duymuş oluyordu. Vaktiyle bakamayarak görmemezliğe geldiği Karacaahmet civarından Çamlıca'nın bir tek kuşbakışı manzarası gönlünü bu güzel dünya sevgisiyle dolduruyor, acıdığı ve sevdiği bütün insanlar için dua ediyor, herkesi af ve her şeyi müsamaha ile karşılıyor, gönlünde büyük bir muhabbet kendisiyle beraber yaşayan her şeyi aynı bir lezzetle birbirine bağlıyor ve kendi kalbinin bu iyiliğiyle, gözleri yaşarıyor, gözlerinde beliren yaşlarla gönlü yıkanıyor, bu lezzet ona bir nevi hafif sarhoşluk veriyor ve o bu hazla, ikide bir "Şükür Yarabbi! Ooh, ne âlâ!.. Ne güzel!.. Ne iyi!.." diyordu.

Şimdi, Ali Nizamî Bey, yüzü tevekkül içinde, esvapları babayanî, âsabı dinlenmiş, kalbinin iyiliği artık hemen hemen daima ıslak duran, mâsum ve zekâ yerine safvetle parıldayan gözlerine aksetmiş, ancak böyle birkaç yıl daha yaşamak, ömrünün bu mesut zamanını böyle birkaç sene daha uzatmak istiyordu.

Şimdi, kendisinin mühim bir şahsiyet, Allahın enamına mazhar büyük bir ruh olduğunu sanıyordu: Bir şeyh efendi! Vaktiyle, kendisinin hürmet duyduğu ve küçükken kendisine elleri öptürülmüş olan şeyhlerden biri! Ve o, uykusunda mutlu bir rüya görür gibi, hayatı içinde bu hülyayı yaşıyordu.

Zaten, duyduğumuza göre, bu şeyhlik hülyası da onda, yine annesinin bir tesiri ile bir rüya şeklinde belirmişti. Bir gece, gördüğü bir rüyada, bozuk zihnine annesi o kadar canlı gözükmüştü ki onun o zamana kadar sandığı gibi, ölmemiş bulunduğuna, fakat sağ olduğuna kanaat getirmişti. Ve annesinin kendisine serzenişlerle beddua edeceğinden korkarken o gûya şimdi ölüyormuş gibi vasiyet ederek kendisinden bir şeyh olmasını istemişti. Öyle ki Ali Nizamî Bey uyanınca annesinin bu vasiyeti üzerine kendisinin ona vermiş olduğu sözü yerine getirmek ihtiyacını duyarak bu rüya yüzünden bir şeyh olabileceğini sanmış, bir şeyh olduğu hülyasına dalmıştı. Şimdi hep kalbinin iyiliğini etrafına dağıtmak, meselâ bana bu mânevi hazları anlatmak, gölgesinin etrafına kendisine inanan müritler toplamak, onlara iyilik etmek ve ilk müridi Hüseyin Ağanın yanında çoğalan diğer müritleriyle hanıkahını şenlendirmek istiyordu.

Hüseyin Ağaya gelince: Onun şimdi bütün dedikleri çıkmış değil miydi? Ali Nizamî Beyin etrafında herkesin dalkavuklar gibi, mübalâtsızlıklarından bile başının üstüne bir şan ve şeref tacı örmek istercesine konuştukları zamanlarda yalnız kendisi, bu ümmî adam, hakikati herkesten iyi görmüş, her hakarete kafa tutarak ve her mahrumiyete katlanarak söylemiş değil miydi? Onun sayısız israflarını "Haramdır" diye takbih etmiş ve bu israfların onu filhakika iflasa sevkettiği sabit olmuştu. Ali Nizamî Beyin her yaptığına hemen herkes aşağı yukarı "Keramettir!" derken yalnız kendisi onun hakkında "Delidir vesselâm!" demişti. Herkesten evvel keşfederek söylemiş olduğu bu deliliği de işte şimdi herkesin gözlerinde fennen ve resmen tahakkuk etmişti. Böylece Hüseyin Ağanın bütün noktalarda haklı olduğu zâhir oluyor, üstelik, belki o zamana kadar diğer haklı bulunduğu şeylerin hepsi hayatın gündelik ve ehemmiyetsiz hâdiseleri arasında unutulup gitmişken böyle ehemmiyetli surette haklı bulunması hâdisesi de belki tekmil ömründe ilk defa olarak göze çarpacak parlak bir surette meydana çıkıyordu.

Binaenaleyh, düşünün! Onun şimdi, tabii bir surette, kibirlenmesi iktiza etmez miydi? "Ben demedim miydi?" "Hakkım yok mu imiş?" diye övünmesi, kendisine hak verilmesini iste-

mesi beklenmez miydi? Öyleyken Hüseyin Ağanın hali bütün tahminlere hiç uymuyordu. Hayatın bize daima mantığımızla eğlenir gibi görünen ve karşımıza âdeta bizi şaşırtmak için çıkarmayı adet edindiği hadiselerden biriyle daha karşılaşmış oluyorduk.

Hüseyin Ağa, bilâkis, tam bunun tersine olarak, gûya bu zamana kadar kendisi hep bunların aksini söylemiş de, hatası şimdi meydana çıkmış gibi, gûya vakalar kendi iddiasını değil de, bunların hilâfını ispat etmiş gibi ve gûya vaktiyle iyi takdir edememiş olduğu efendisine karşı, haksız yere, itimatsızlık ve hürmetsizlik göstermiş de şimdi bundan nâdim ve mahçup oluyormuş gibi, bu zamana kadar, yıllardır, gece, gündüz birikmiş, toplanmış haklarının hepsini birden red ve inkâr ile, Ali Nizamî Beyin tam aklını kaybettiği sırada ona bütün mantığıyla inanıyor ve Ali Nizamî Beyin üstünden herkesin itibar ve itimadının tam çekildiği sırada ona bütün ruhuyla bağlanıyordu.

Zira Hüseyin Ağanın haricî âleme artık iyi bakamayan ve onu iyi göremeyen, artık ancak kendi aç âlemini gözetleyen ihtiyarlamış, dermansızlaşmış gözlerinde başka hiç kimsenin gözüne ilişmeyecek nice şeyler büyüyor, büyük bir kıymet, remiz ve işaret mânası alıyor ve Hüseyin Ağa artık iyi göremediği, teşhis edemediği dünyayı hep bu kıymetlere göre tefsire koyuluyordu. Nizamî Beyin isminin Ali oluşu tevekkeli değil miydi? Bu, bir gün Hazreti Ali'nin bir müridi olacağına bir işaret mânasına alınmalı değil miydi? Vaktiyle, herkesten ziyade pratik ve mantıkî, demek ki sağlam bir görüşle onun deliliğine hükmetmiş olan Hüseyin Ağa, şimdi, bu düşüncelerle, o gûya bir hikmet savurduğu, mânevi bir hakikat söylemek istediği zamanlar, herkes ona deli diyedursun, kendisi onu ilk defa duyuyormuş ve söylediği hakikatlere de şimdi eriyormuş gibi, gözleri sulanarak dinliyor; o dinî bir şey söylediği zaman, bu sözü kucağına basarak sallar ve cezbeye tutulan dervişlerin halleriyle "Âmenna" der gibi, gözlerini süzerek başını, meydana yepyeni çıkan bir eda ile sallıyor; vaktiyle onun delilik demiş olduğu hallerini unutarak, ruhu onun sayesinde bir rüşde ermiş gibi, hakkında büyük bir emniyet duyuyor; artık Ali Nizamî Beyin deliliğine değil, bunun tam aksine, veliliğine hükmediyordu.

Bütün bu mistisizm Hüseyin Ağanın katı, maddiyatçı hayatıyla nasırlaşmış ruhunda en taze, en sağlam bir inanç oluyordu.

O gûya, Nizam caddesindeki köşkün arka tarafında bir yeri görmez basık hücresinde somurtmuş ve çilesine doldurur gibi yaşarken sanki hep bu günleri beklemiş ve gelecek bu günlerin hürmetine yaşamıştı. Böylece Ali Nizamî Beyin Çamlıca'daki "hanıkah"ında şimdi bir tek müridi, kendisine yegâne acıyan ve ona bakmayı bir vazife sayan insan, eskiden ona dargın olan, bu ihtiyar, "abusülvecih suratlı" eski lâlası, fakat değişmiş, başkalaşmış, yenileşmiş bir Hüseyin Ağa idi.

Hatta, Ali Nizamî Beyin ne ile geçindiğini kimsenin bilmediğini söyleyenlerin yanında, bazıları da, bu küçük evin şimdi "Hay Allah razı olsun!" hep bu ihtiyar Hüseyin Ağanın vaktiyle geç kalan, kendisine muntazaman ödenmeyen tekaüt maaşlarından biriktirmiş bulunduğu "beş on mangır" ile geçindiğini; kömürü, gazı, aşı hep kendisinin aldığını söyleyenler de vardı!

Bazen Ali Nizamî Beyin Çamlıca'nın bu "camları kırık, bacası yıkık" denilen evde Hüseyin Ağa ile birlikte geçirdikleri günler ve gecelerde neler söyleştiklerini düşünür ve duyar gibi olurdum. Bu cidden insana dokunacak ve akıllara hayret verecek bir manzara değil miydi?

Ali Nizamî Bey okumak, düşünmek meraklası olmadığı gibi, ne Bektaşilik ruhunu iyice anlayacak ve ne de, tabiî olarak, nakledecek bir seviyede değildi. Hüseyin Ağa ise tamamıyla ümmî ve başkasının ruhuna teselli verebilemeyecek kadar kaba bir adam kalmıştı. Ümmî olanların ancak birkaç can kurtaran itikatlarıyla yaşayabiliyordu.

O aristokrat kafalı, dekadan ruhlu, söz söylemesini bilir adam, o ümmî, iptidaî, sert halk adamına beşer zihninde ilk zamanlardan beri yeşermiş ve devam etmiş eski kanaatlerin mantıklarıyla destanlarını tekrar ediyor ve onu vaktiyle maddiyat üzerinde tenkit ve muahaze etmiş bu ihtiyar adam, Don Kişot Ali Nizamî Beyi iyi bilen, deli bilen Şanso Pança Hüseyin Ağa, şimdi, ilk defa olarak, onun deliliğe daha ziyade dalan bu sözlerini bütün ruhuyla dinliyor da tamamen yerinde, haklı ve makul bulmakta adeta onunla yarış ediyordu!

Zaten, dikkat edilse, hayat, nadir olarak basit bir mantığın

icap edeceği yollarda geçer. Her muhitte mütekidler (bunların hiçbir zaman taassupları değil de yalnız itikatları değişir), mantığın aksine bir hayat nizamı kurmak inadında ısrar ederler. Biz de düşünsek ömrümüz içinde belki makul olarak geçirmiş olduğumuz zamanların ne kadar az olduğunu kabul ederdik. Fakat biz bunu ancak fırsatlar kaçtıktan, iş işten geçtikten sonra itiraf ederiz. Hayatımızın geçmiş bir devresine kadar tâbi olduğu mantıksızlıkları sonradan görür, bu yaptıklarımız hakkında umumî ve şâmil bir hükümle, "Çocukluk! Gençlik! Tecrübesizlik! Âşıklık! Kıskançlık! Ukalalık! Delilik!" deriz.

Zihnin hassaları acayiptir. Günlerimizin her hissimizi körleştiren gündelik hayhuyuyla gelip geçişleri arasında, bazen, sinsi birtakım hastalıkların senelerce süren uzun bir kuluçka devresinden sonra meydana çıkması gibi yavaş yavaş tâ içimizde toplanan derin sebeplerle, bazen de sebepsiz yere yahut hatır ve hayale gelmez bir sebep yani bir vesile ile vayahut beklenmez ve beklenmedik hadiselerin yeniliği, şiddeti ve tesiri karşısında birdenbire zihnimiz öyle harikulade bir feyiz ve küşayişle açılır ki bu anlarda görüp teşhis ettiğimiz hakikatler karşısında hayatımızın bütün ölçü ve ayarlarının değiştiğini duyarız. Bu zamanlarımızın kuvveti ve şiddeti yanında bunların haricinde geçen zamanlarımızın faaliyeti bir uyanıklığa nispetle bir uyuklama gibi kalır. Bu intibahın aydınlığında sanki gözlerimiz yeni ve amansız bir zekâ ile açılır. Müsamahasız bir münekkid kesilerek yepyeni hükümler vermeye başlarız. Mesela yeni bir aşk bütün ruhumuzu kaplar. Ve bütün mevcudiyetimizde öyle bir hamle duyarız ki eriştiğimiz bu lezzet, bu vuslat karşısında o zamana kadar yerlere sürünür gibi geçmiş bütün zamanlarımızın iklimleri, seneleri, mevsimleri bize hep birden nafile yere geçmiş gözükür ve, "Eyvah! Şimdiye kadar geçen ömrümü hep ziyan ve tebah etmişim!" deriz. Yahut mesela bir ölüyü ilk defa olarak öyle bir katiyetle görürüz ve o, ölümü bize o kadar tekzip kabul etmez bir tarzda temsil eder ki onun karşısında artık ahirete hiçbir itikat ve itimadımız kalmaz. Kendi faniliğimizi kendi gözlerimizle görmüş gibi oluruz. "Ya? Bir tek ömrümü ben böyle mi geçirecektim?" deriz.

Neden acaba bu güneşler, bazen yavaş yavaş ve bazen de birdenbire karanlıklarımız içinde böyle doğar, parlar ve aydınlığında gördüğümüz dünya manzaralarını hafızamıza edebiyete kadar çıkmamak üzere saplar. Bir insan kafası belki bütün ömrü boyunca ancak beş on defa böyle tamamen uyanır, aydınlanır ve her şeyi anlar. Fakat zarar yok, çünkü talihimiz hakkında vuzuhlu bir fikir edinmemiz için işte bunlar bize yarar ve yetişir!

Ali Nizamî Beyin hastalığı sırasında onun kendi kendisine emniyet edemediğini gösteren perişan nazarlarını birkaç defa görmüştüm. Ve sanıyorum ki talihimiz böyle birkaç çift gözün bakışlarına ilânihaye bağlı kalır ve artık onları tamamen unutmamız ihtimal ve imkânı kalmaz. Zira bunlar bütün ömrümüz boyunca geçen zamanlarımızın kâinatında –bizden bazen uzaklaşarak tamamıyla ayrıldıklarını zannettirseler bile– uzun seyahatlarından sonra tekrar gelen kuyruklu yıldızlar gibi, tekrar görünürler.

Çamlıca'daki hanıkahında yalnız kalan Ali Nizamî Beyi görmeye bir daha gitmedimse de ondan büsbütün habersiz kalmıyor, bazen bize elem veren bir haberini alıyor, bazen de kendisine yolumun üstünde tesadüf ediyordum.

Bazı günler, bir gece evvel gelip bizde kalmış bir arkadaşımla Rumelihisarı'ndan vapura binerken, Hisar'da, Nafi Baba tekkesine gelerek gecesini geçirmiş ve dönen Ali Nizamî Beye rastgelirdik. Artık bütün "familya"sı âzasının kapılarını kendisine kapanmış bilen zavallı, bize hiç uğramaz, ancak bana annelerimin nasıl olduklarını sorar ve onların hayrına dua ederdi.

Yukarıda, bütün Boğaziçi'nin en yüksek ve güzel noktalarından biri olan Fikir tepesinde rustaî bir çiftlik evine benzeyen Nafi Baba tekkesinin teşrifatsız, lâübali, deryadil halini bir iki kere görmüş, kapısı açık tekkeyi yabani bir gül, bir kır çiçeği koklar gibi duymuş, tıpkı yalımıza maddî mesafesi gibi, istenildiğine göre, hem yakınlığını, hem uzaklığını hissetmiştim. Nafi Baba Hisar iskelesine eşeğine binmiş olarak gelir, giderdi. Mahallede tanınan, sevilen bir insandı.

Ailemden bazılarının Mevleviliğe daha ziyade yakın olduklarını bildiğim için, bu özlü Bektaşiliğin bizden biraz uzak kal-

dığını böyle gözlerimle duyardım. Fakat Ali Nizamî Beyin ise bu tekkede gönül alıcı bir his ve bir nevi ruh âşinalığı havası bulduğu muhakkaktı.

Kendisinde böyle bir muhite dahil olmak hevesi, iyilik hissi o kadar kuvvetliydi ki arkadaşımla vapurda bir yere oturur oturmaz o da yanımıza gelir, güzel söz duymak, yüksek ve ince bir telâkki ve ifade âlemine katılmak isteğiyle bize okutmak, beğendirmek için cebinden birtakım şiirler çıkarırdı. İmlâ yanlışlarıyla dolu ve dîvanlardan kopya edilmiş bu manzumeleri şüphesiz yukarıda tekkede herkese okutmuş olacağı buruşuk kâğıtlardaki katlantı yerlerinin artık yırtılacak kadar yenmiş, aşınmış olmasından belli oluyordu. O, bunları kendisini yazmış olduğunu söylerdi. Fakat, ikide bir, bazı yerlerini okuyup çıkaramaz ve o zaman, arkadaşımla bana hitap ederek, kendi yazdığını söylediği bu şiirleri bize okutmak için kullandığı kelime o kadar eski ve sanki kadifeli yahut, feraceli ve yaşmaklı bir kelimeydi ki bunu hatırladıkça, hâlâ rikkatime dokunuyor: "Feramuş etmek" kelimesi. "Aman, affedersiniz, lütfen siz okur musunuz efendim? Bendeniz burasını feramuş etmişim!.." derdi. Ve biz okurduk. Ve çok kere son beyit veya son mısraa gelince bunda şair, manzumesini imzalar gibi, kendi kendisine hitap ile kendi ismini zikreder, meselâ:

"Kâsei deryuzeye tebdil olur camı murâd
Biz bu bezmin Nabiya! Çok bâdeharın görmüşüz!"

Yahut:

"Ağlatma Nahifî kulunu cevrile şahım!"

Veya:

"Avniya! Malûmudur erbabı irfanın bu râz!"

derdi. İlk zamanlarda, arkadaşımla ben bu noktalara geldik mi, "Eyvah! Hilesi meydana çıktı! Şimdi ne yapacak?" diye birbirimize bakardık. Zira, buralarda, Nabî, Nahifî ve Avnî şairlerin isimleri söylenmiş oluyordu. Fakat o "Erbâbı irfanın malûmu" olan bu râz haricinde kalır, yine müsterih ve memnun, bize gülümseyerek bakmakla iktifa ederdi. Biz de bilirdik ki bu hilesinin saiki boş yere bir gösteriş merakı değildi. Zaten bütün yazarların ve şairlerin yaptıkları da çocukluktur denilebilir. Lâkin onunki ancak iyi bir kalbin duyduğu bir nevi tasvip edilme,

beğenilme, bir muhabbet havası duyma, bir râz âlemine girip orada başkalarıyla dertleşme, bağdaşma ihtiyacıydı. Ali Nizamî Bey, intihap ettiği şiirlerle, bizi gönlündeki râz âlemine davet etmek, bize bu âlemi açmak istiyordu.

Hayatımızın mâruz olduğu en büyük değişmelerden biri, zaman ölçümüzün değişmesidir. Çocuklar için bir aylık zaman, bir yıl kadar uzuyor. Şimdi yılların birer ay kadar çabuk geçtiğini görüyorum. Eskiden hep sinemanın "ralanti" sahneleri gibi geçen hayat, şimdi hızını gittikçe arttıran mecnun yani bozulmuş bir çark gibi dönüyor. Transatlantiklerin, otomobillerin, tayyarelerin, müthiş süratinden bahsolunuyor. Halbuki zaman, bunların hepsinden daha çabuk geçiyor. Halbuki zaman, kuyrukluyıldızların süratine tutuluyor, kuyrukluyıldızların süratiyle uçup gidiyor!

Ali Nizamî Beyin bu istirahat ve saadet zamanları ne kadar sürdüydü? Bunu bir türlü tâyin edemiyorum. O zamanlar bana o kadar özlü ve uzun görünürdü ki, şimdi, onun bu devresi belki dört yıl kadar sürmüştür, diyecek oluyorum. Fakat kendi kendime yine diyorum ki, talihinin bütün safhası, belki de ancak bir yılın mevsimleri içinde açılıp geçmiştir.

Hayatta muvazeneli görülenler de yarı deli, yari iradeli sayılmalıdır. Belki bizi kurtaran da ancak bu yarı irademiz, yarı deliliğimizdir. Sıhhatimizin ve zihnimizinki bir ince tel üstünde parendeler atan bir canbazın muvazenisine benzer. Bozulmaya hazırdır. Hayata, bazen, vücut gibi, zihin de tahammül edemiyor. Vücut gibi, zihin de bozuluyor. Burada beşer talihinin acı bir safhasıyla karşılaşıyoruz. Zihin bozulunca bütün oyun değişiyor. Zihnimizin bir kıvamıdır ki, –dünyaya çarpan güneş ışığının havamızı aydınlatması gibi– bize hayatı bu kadar güzel ve cazibeli gösterir. Zihnimizin bu kıvamı değişince, dünyanın da, hayatın da mânası başkalaşıyor. Bütün dünya ve hayat kıymetleri altüst oluyor. O zaman artık her şey abes, nafile ve hazin gözüküyor. Hayat bir felakêt oluyor.

Ali Nizamî Beyin bu fazileti, bu saadeti, ancak hastalığının biraz aman veren zafiyetiydi. Bu inşirah hali, onun vaziyetinde olanlara, tehlikeli bir geçitmiş. Az zaman sonra hastalığı bu muvakkat ve zayıf intizamını altüst eden ikinci bir hamle daha yapmış.

Bütün o devir zarfında Ali Nizamî Beyin hiç olmazsa Hüseyin Ağa nezdinde olsun itibardan düşmemiş olması yine muhtemeldir. Zira bütün o zamanlarda, bilhassa itikadın daha mutaassıp olduğu ümmî tabakalarda deliliğe bir kıymet tadı, bir uhrevîlik mânası verilirdi. Hayal oyununda, bir elinde fener bir ayağında tek bir nalınla görünen deli, gülünç gösterilmek istenirken bile belki biraz da velî görünmez miydi? Şifahî edebiyatımız ise bir nevi delilik menkıbeleriyle doludur. Halk bizde bazı meczuplara birer evliya kıymeti vermez miydi? O kadar ki, sokaklarda, düşünün! o sıkı kaçgöç zamanlarında, tamamıyla çıplak dolaşanlar bile delidir diye dokunulmazdı.

Bizim hariçten duyduklarımıza göre, zihnî muvazenesinin bozukluğu artmaya yüz tuttuğu zaman o, bütün geceler, uykusu ve rüyası içinde, tıpkı bir çocuk gibi ağlamaya, "Anne!" feryadıyla annesini çağırmaya ve onun kucağında barınmak ihtiyacı duymaya, hatta, insan şuurundan mahrum bir mahlûk gibi, ulumaya başlamış. Bu hali görenler, belki de feryatlarından izaç olan konu komşu, bir doktor getirtmişler, o da zavallının cinnet getirdiğini söylemiş!

Fakat çıldırmış olduğu söylenenlerin ne zaman çıldırdıklarını tâyin edebilmek nazik bir meseledir. Gecenin içinde birdenbire parlayan bir şimşeğin gidip aleviyle karanlıklar içindeki uzak mesafeleri aydınlatması gibi, bu cinnet de Ali Nizamî Beyin geçmiş zamanlarından bir kısmını başka bir ışık altında göstermiyor, şimdi hastalık halindeki bu tezahür, bütün o züppe maziyi de, bir hamlede, bir başka mâna ile aydınlatmıyor muydu? Bu hastalığın meydana çıkması o gurur, azamet, benlik ve gösteriş zamanlarında biçarenin her hareketi takdir ve tasviblerle alkışlanırken bile, belki bu hastalığın tesiri altında bulunduğunu, onun yarı mevcut bir iradeyle, ne yaptığını pek bilemediğini, yahut, tıpkı şimdiki gibi, gene saçmaladığını, şimdiki kadar zavallı ve mâzur, çünkü malûl olduğunu düşündürmüyor muydu?

Hayat fecaatini bize en iyi gösteren Shakespeare'dir. Zira daima trajedinin koynunda bir komedi gizlenir ve –gerçi insanda gülmeye cesaret kalmazsa da– facia, her zaman mudhikeden nükteler kapar.

Zavallı Ali Nizamî Bey, belki eski öfkelerinin tepen nöbetlerine tâbi olarak, gûya bütün eski kavgalarının tam bir bilançosunu yapar da, "Ben size demedim miydi? Ah, ben size demedim miydi?" diye bağırırmış. Gerçi onun ne demiş olduğunu bir bilen yokmuş. Gerçi, o vaktiyle de bir şey dememiş ve hatta söylemiş olsa da ortada buna şehadet edebilecek kimse kalmamış. Ancak onun bu "Ben demedim miydi?" diye haykırışları, Hüseyin Ağanın rikkatine dokunur ve yalnız o, "Meğer vaktiyle bir keramet söylemiş, hakkı varmış da biz anlayamamışız!" der gibi düşünen bir hisse kapılırmış.

Zavallı Ali Nizamî Beyde şuuraltına işlemiş Sultan Hamid korkusu, bozulan zihninin emniyet kapağı kalkınca, artık heyecanını ifadeye ve şiddetli itirazlarını serdetmeye koyulmuş. Öyle ki, o devirde Sultan Hamid idaresine mantıkla yapılabilecek tenkidlerin bir kısmı, bu delilik sayesinde, umumî yerlerde yüksek sesle, bir deli ağzından söylenmiş olur, fakat bu bile, okuyup yazma bilenleri, doktorları, belediye memurlarını, hastabakıcıları fena halde korkutmaya kâfi gelirmiş. O, "Ben size demedim miydi?" diye haykırınca, biçarelerin de akılları başlarından gider, "Felaket! Eğer hafiyeler bizim vaktiyle onunla görüşmüş olduğumuzu sanırlarsa, kime dert anlatırız?" diye ödleri koparmış. Ancak okuyup yazmak bilmeyen sağlam ahlaklı ve elleri nasırlı halk adamları, "Delilik Allahtan, kul buna ne karışır?" diye esmayı üstlerine sıçratmaktan korkmazlar ve deliyi tutarak, teskine uğraşırlarmış.

Zavallı Ali Nizamî Beyin başına gelen, bir acîp muvazenesizlik içinde gene hususî bir muvazeneye varmaktan ibaret değil, kıran, öldüren bir hastalıktı. Çılgınlığı büsbütün azmış, daha şiddetle bağırmaya, çağırmaya başlamış. Kendisini bağlamışlar. Bir tımarhaneye kapamışlar. Acı acı ağlamaya, ulumaya koyulmuş. Bakıcılarını itham etmiş ve kendisini hapsetmişler. Biçarenin maddî ve mânevi bütün kuvvetleri büsbütün inhilâl etmiş ve nihayet ölümüne sebep olmuş!

Biz ölümünü bile duymadık. Zira gazeteler bunu bile yazmadı. Zira, gazeteler, ölen, eğer şöhretiyle, okuyucuların çoğunluğunu alâkalandırmazsa, ölüm havadislerini de ancak parayla yazmaya alışmışlardı. Ali Nizamî Bey için ise bunu yapacak

kimse kalmamıştı. Hüseyin Ağa, böyle bir şeyi düşünecek adam değildi. Ali Nizamî Beyin cenazesi bile belki âdete uygun bir tarzda kaldırılmış değildir. Nereye gömüldüğünü ise bilmiyorduk. Zira o bizim ve bütün "familya"sı için evvelden ölmüş ve ancak bir hatıraya inkılap etmiş sayılıyordu.

Ancak düşünüyorum ki onu, Üsküdar'daki hastahanede ölünce, yegâne ortada kalan Hüseyin Ağanın delaletiyle, zaten pek yakınına kadar sokulmuş bulunduğu ve bütün ömrü boyunca sevmediği, ürkerek baktığı, korktuğu Karacaahmet mezarlığına gömüvermiş olacaklardır.

Ali Nizamî Bey bana ilk önce alafranga züppeliği zamanlarında insanların gülünç çocukluklarının parlak bir mümessili; sonra da, ölüm karşısındaki buhran zamanlarında insanların muhtaç kaldıkları büyük tesellinin feci bir numunesi olarak görünmüştü. Şuurumuzun kâinatında arada bir –kuyrukluyıldızlar gibi– gördüğümüz böyle perişan nazarlar karşısında düşünüp hesap ettikçe insanların hayatlarıyla da ölümleriyle de mâzur ve mahkûm olduklarını görürüz.

Ve gerçi gençlik, kendi baharında, her fikrin zehrine karşı, mevcudiyetine yayılmasına mâni olan bir panzehir buluyorsa da ben, tâ o zamanlarda, yavaş yavaş, başkalarının bize verdikleri kıymet ve ehemmiyet; hakkımızda besledikleri emniyet, muhabbet ve şefkat duygularının da, kendi benliğimizde akıl, sıhhat, saadet dediğimiz nimetlerin de, ne basit, ne kadar geçici şeyler olduklarını, çocukların eğlenmek için üfleyip, şişirdikleri ve bir an gözlerimizde tatlı birtakım hayal renkleriyle parıldadıktan sonra sönüveren sabun köpüklerinden daha canlı ve daha çok payidar olmadıklarını, evet, yavaş yavaş, bütün ömrüme sinen bir teessürle, düşünmeye, duymaya, anlamaya koyuluyordum...

"Gerçi bu yaşadığımız zamanlar, bizim, bir tahtıravalli oynar gibi, bir hayli ilerlemiş bir alafrangalıktan bir hayli geri kalmış bir şarklılığa, lezzetle, bir gidip, bir geldiğimiz zamanlardı. Fakat, aynı bir adamın bu kadar az bir vakit içinde, o kadar gösterişli bir alafrangalıktan bu kadar koyu bir şarklılığa geçişine cidden hayretler içinde kalıyordum."

Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği, servet içindeyken sonsuz ihtirasları ve tuhaflıkları yüzünden rahata kavuşamayan Ali Nizamî Beyin, her şeyini yitirdikten sonra Bektaşi şeyhliğine soyunup huzur buluşunu anlatan bir uzun hikâye. Hisar, yine insanın içine işleyen traji-komik bir hayatı anlatıyor.

"Usaresini bir hâfıza ve muhayyele hazinesinden alan üslûp ve Ali Nizamî Beyin garip hayat macerası, okuyucuyu, Ali Nizamî Beyi her akşam Büyükada'ya taşıyan vapurun peşinden çizilen köpük şeridi gibi sürükleyip götürmektedir." (Çelik Gülersoy)